№ 48 ניינטער יאָרגאַנג פּרייז 50 גר. 25 נאָוועמבער 25listopada 1932

ליטעראַרישע בלעטער

אילוסטרירטע וואָכנשריפט פאַר ליטעראַטור טעאַטער און קונסט

פאַרלאַג ב. קלעצקין, וואַרשע

דזשאָן גאָלסוואָרטי

אין דעם פּעלקער־נעראַנגל פאַר דער היי־יאָריקער נאָבעל־פּרעמיע פאַר ליטעראַטור האָט נעזיגט ענגלאַנד. פראַנקרייך האָט געהאַט פּרעטענזיעס אויף דעם נאָבעל־פּריז, די רוסן (איבערהויפּט פון דער עמיגראַציע) האָבן געפאָדערט די פּרעמיע פאַר איוואַן בונין אָדער פאַר ד. מערעזשקאָווסקי. אויך אַמעריקע האָט אָנגעבאָטן אַלס קאַנדידאַט אַפּטאָן סינקלער. עס זענען געווען שטאַרקע פאָדערונגען פאַר מאַקסים גאָרקי. שטילערהייט האָט מען אויך גערעדט וועגן אַ צוויי שוועדישע שריפטשטעלער. און לסוף האָט די פּרעמיע באַקומען דער ענגלענדער — דזשאָן גאָלסוואָרטי.

אין דער וועלט־פּרעסע ווערט באַהאַנדלט די גאָלסוואָרטי־קאַנדידאַטור. קיין גרויס קעגנערשאַפט רופט זי נישט אַרויס, ווי עס טרעפט אָפט ביי די באַשטימונגען פון דער שוועדישער אַקאַדעמיע. דזשאָן גאָלסוואָרטי איז שוין פון לאַנג פאַררעכנט פאַר איינעם פון די וויכטיקסטע פאָרשטייער פון דער היינטיקער ענגלישער ליטעראַטור, און זיין ציקל ראָמאַנען „די פאָרסייטס־סאַגאַ“ פאַרנעמט אַ בכבודיקן אָרט אין דער וועלט־ליטעראַטור. פאַרשטייט זיך, אַז מער פון אַלץ איז מען צופרידן אין ענגלאַנד גופא. זייערע אַמביציעס זענען באַפרידיקט. די ענגלישע ציטונגען שרייבן, אַז אין ענגלאַנד איז נישטאָ קיין מער פּאָפּולערער שריפטשטעלער ווי גאָלסוואָרטי. ער דריקט אויס אַמשטאַרקסטן און אַמבעסטן דעם גייסט פון דער ענגלישער נאַציע. ער זעצט פאָר די טראַדיציע פון דיקענס און טעקערייַ, וועלכע ער האָט באַוויזן צוזאַמענצושמעלצן מיט די רוסישע קינסטלערישע טראַדיציעס. גאָלסוואָרטי שעצט זייער שטאַרק טורגעניעוון און טאָלסטאָיען, און זייערע איינפלוסן זענען זייער גרויס אויף זיין שאַפן. קיין שום אַנדערער שרייבער ווערט נישט אַזוי שטאַרק געליעבט אין ענגלאַנד ווי גאָלסוואָרטי. עס ווערט אָנגעוויזן, אַז אין ענגלאַנד איז כמעט נישטאָ קיין הויז, וווּ עס זאָל זיך נישט געפינען זיין „פאָרסייטס־סאַגאַ“. דערצו גיבן צו די ענגלישע ציטונגען, אַז מיט דער היי־יאָריקער באַשטימונג איז פאַריכט געוואָרן די עוולה, וואָס די שוועדישע אַקאַדעמיע איז באַגאַנגען לגבי ענגלאַנד. אין דער צייט, וואָס דייטשלאַנד און פראַנקרייך האָבן שוין באַקומען נאָבעל־פּרעמיעס פאַר ליטעראַטור צו פינף מאָל, האָבן ביז־אַהער די ענגלענדער באַקומען בלויז צוויי מאָל — קיפּלינג און שאָו. — אַ שרייענדיקער פאַקט איז, וואָס אין משך פון די דרייסיק יאָר, זינט די נאָבעל־פּרעמיעס ווערן אַרויסגעגעבן, האָט די רוסישע ליטעראַטור קיין איין מאָל די פּרעמיע נישט באַקומען.

דזשאָן גאָלסוואָרטי איז איצט אַלט 65 יאָר. ער איז געבוירן אין אַ רייכער פאַמיליע, געענדיקט דעם אָקספאָרדער אוניווערסיטעט און געוואָרן אַדוואָקאַט. ער האָט אָבער נישט געהאַט קיין מאַטעריעלן אינטערעס צו פאַרנעמען זיך מיט אַדוואָקאַטור. ער האָט זיך ליבערשט פאַרנומען מיט ספּאָרט, פיל אַרומגערייזט, און נישט געהאַט בדעה צו פאַרנעמען זיך מיט ליטעראַטור. זיין שרייבן האָט ער צו פאַרדאַנקען זיין פרוי אַדאַ גאָלסוואָרטי. וועגן דעם האָט גאָלסוואָרטי אַמאָל אַליין דערציילט: „...ווען מען ווערט דערצויגן אין אַן ענגלישער „עפּנטלעכער שול“ און שפּעטער אין אַן אוניווערסיטעט, אַז מען האָט ליב ספּאָרט און אַרומרייזן און מען האָט נאָך דערצו אַ גענוגנדיקע הכנסה, וועלכע מאַכט אַ מענטשן אומאָפּהענגיק, און מען איז נאָך חוצדעם אַן אַדוואָקאַט אָן שטענדיקער באַשעפטיקונג — נעמט מען די ליטעראַטור נישט ערנסט. דאָך טוט מען צוליב עמעצן, וועמען מ'האָט ליב... איך האָב אָנגעהויבן צו שרייבן. אין משך פון צוויי יאָר האָב איך אָנגעשריבן ניין געשיכטעס“. לכתחילה האָט גאָלסוואָרטי געשריבן אונטער דעם פּסיידאָנים דזשאָן סינדזשאָמאַ, פאַרעפנטלעכט אַ ריי זאַכן, וועלכע האָבן קיין באַזונדערן איינדרוק נישט געמאַכט. זיין ערשט ווערק האָט ער אָפּגעדרוקט נאָך אין יאָר 1895, אָבער אַ נאָמען באַקומט ער ערשט אין 1906, ווען ער פאַרעפנטלעכט זיין ראָמאַן „פאַרמעגלעכער מאַן“, וואָס איז דער ערשטער טייל פון דער גרויסער סעריע פאָרסייטס־סאַגאַ. אָט דאָס מאָנומענטאַלע ווערק, וואָס באַשטייט פון צוויי טרילאָגיעס און פיר אונטערליודיעס, האָט ער געשריבן איבער 20 יאָר. די צווייטע סעריע פון דעם ווערק הייסט „היינטצייטיקע קאָמעדיע“, — עס הויבט זיך אָן מיט „ווייסע מאַלפּע“ (1924), דערנאָך קומט „דער זילבערנער לעפל“ (1926) און עס ענדיקט זיך מיט „דאָס שוואַנען־ליד“ (1928). אין דעם פאָרוואָרט צו דעם ווערק „פאָרסייטס־סאַגאַ“ ווייזט אָן גאָלסוואָרטי, אַז דעם „טערמין „סאַגאַ“ (העלדן־געשיכטע) באַנוצט ער אין דעם איראָנישן זין, ווייל אינם לעבן פון די פאָרסייטס איז קיין העלדיש נאָרנישט פאָרגעקומען“. „אויב דער העכערער קלאַס — ענדיקט גאָלסוואָרטי זיין הקדמה — איז צוזאַמען מיט די איבעריקע

קלאַסן פאַרורטיילט אויף אונטערגאַנג, איז דאָ, אויף די בלעטלעך, ליגט ער און ווערט אויפגעהיט אין זיין אייגענעם „סאָוס": אין די געפילן פון אייגנטום".

אין אָט דעם פיל־בענדיקן גרויסן ווערק האָט דזשאָן גאַלסוואָרטי פאַנאַנדערגעוויקלט אַ גרויס בילד פונם לעבן פון דער ענגלישער בורזשואַזיע אין משך פון אַ צוויי הונדערט יאָר. די פאַמיליע פאָרסייטס באַשטייט לכתחילה פון בירזשעוויקעס, סוחרים, אונטערנעמער. דאָס אייגנטום — דאָס איז דער הויפּט־סטימול פון זייער טעטיקייט, דער אַקטיווער אָנהויב און סוף פון זייער לעבן. דאָס רוב פון די פאָרסייטס שטרעבט בעיקר צו איינס — דער מענטש וויל וואָס מער באַהערשן, און לסוף ווערט ער אַליין דער קנעכט פון דעם אייגנטום, אַ שקלאַף פון די זאַכן, וואָס ער באַקומט אין זיין רשות. די פאָרסייטס זענען ענג פאַרבונדן צווישן זיך, אָבער ווי נאָר עס אַנטשטייט צווישן זיי אינעווייניק אַ קריג, ווען די פּערזענלעכע אינטערעסן זייערע קרייצן זיך, דאַן קומען פאָר ביי זיי צוזאַמענשטויסן. דאָס ווערק האָט געגעבן די עפּאָפּעע פון דעם ענגלישן בירגערלעכן לעבן פאַר די לעצטע דורות. אין דער ערשטער טרילאָגיע, אין „פאָרסייטס־סאַגאַ" האָט גאַלסוואָרטי צו טון מער מיט דעם אינטימען, משפחהדיקן לעבנסשטייגער פון די פאָרסייטס, אין דער צווייטער טרילאָגיע, אין דער „היינטצייטיקער קאָמעדיע", ווערן שוין אַריינגעפלאָכטן אין די געשעענישן מער־געזעלשאַפטלעכע דערשיינונגען. לסוף קומט פאָר דער צעפאַל פון דער פאָרסייטס־פאַמיליע אויפן פאָן פונם קלאַסן־קאַמף פונם פּראָלעטאַריאַט. עס קומט פאָר אַן אַלגעמיינער שטרייק, וואָס צעברעכט די אייניקייט פון דער אַלטער, מיוחסדיקער פאַמיליע.

דער גאַנצער ציקל ראָמאַנען „פאָרסייטס־סאַגאַ" איז געווידמעט דער ענגלישער בורזשואַזיע. גאַלסוואָרטי האָט געשאַפן אַ צווייטע סעריע ווערק וועגן דער ענגלישער אַריסטאָקראַטיע. („דער אינזל פון די פּרושים", „פּאַטריציער", „די משפחה פרילענדס" און אַנדערע ווערק). אויב ביי דער בורזשואַזיע האָט געהערשט דער אונטערנעמערישער גייסט, וואָס האָט געטריבן דאָס לעבן און סטימולירט צו מעשים, איז ביי דער אַריסטאָקראַטיע דאָס אייגנטום אַ סטימול צו קאָנסערוואַטיווקייט. אָפּגעשלאָסנקייט, צביעות, גייסטיקע באַגרענעצטקייט, אָפּגעריסנקייט פונם רעאַלן לעבן, — דאָס זענען די הויפּטשטריכן פון דער אַריסטאָקראַטיע אין די ראָמאַנען פון גאַלסוואָרטי. אין די ראָמאַנען וועגן דער בורזשואַזיע ווערן אַרויסגעפירט געשטאַלטן, וואָס גייען אַריבער צו דער אַריסטאָקראַטיע, און אין די ראָמאַנען פון דער אַריסטאָקראַטיע ווערן געשילדערט געשטאַלטן, וואָס וואַקסן אַרויס פון זייער סביבה און פאַרוואַנדלען זיך אין בורזשואַזיע. דאָס אַליין האָט גאַלסוואָרטי נעגעבן מיט עפּישער רו, נישט געמאַכט קיין חוזק, נישט געשפּאַט, ווי עס טוט כסדר זיין צייט־שריפטשטעלער בערנאַרד שאָו. דאָ און דאָרט דערלויבט זיך בלויז גאַלסוואָרטי אויף אַ ליכטן שמייכל, אויף אַ דינעם שפּאַט. און דאָס טיילט אים אַזוי שטאַרק אָפּ פון בערנאַרד שאָו, — דעם לעסטערער, שפּאָטער און חוזק־מאַכער פון דעם היינטיקן ענגלאַנד.

אין משך פון עטלעכע און דרייסיק יאָר פון זיין שאַפן האָט גאַלסוואָרטי פאַרעפנטלעכט זעכצן ראָמאַנען, פינף און צוואַנציק פּיעסעס (פון זיי 6 איינאַקטערס). זיינע דערציילונגען האָט ער אַרויסגעגעבן אין דריי בענד אונטער דעם נאָמען „קאַראַוואַן". דאָ ווערן באַהאַנדלט בעיקר סאָציאַלע טעמעס, ער שילדערט די צביעות פון די העכערע שיכטן פון דער געזעלשאַפט, באַרירט פראַגן פון נערוועלעכן קלאַסאַוון משא־פנים און שילדערט די צוויי־פּנימדיקייט פון די מאָראַל־פּרײדיקער. ער האָט אויך אַרויסגעגעבן אַ באַנד לידער א. ה. נ. „אַלטע און נייע לידער". אויסער דעם האָט ער צונויפגעקליבן אין דריי זאַמלונגען זיינע אַרטיקלען און עסייען.

אין יידישן זענען איבערגעזעצט בלויז זיינע פּיעסעס: „קאַמף" און „לאָיאַליטעט". די צווייטע פּיעסע שילדערט דאָס לעבן פון דער יידישער אַסימילירטער אַריסטאָקראַטיע אין ענגלאַנד. זי האָט בשעתו אַרויסגערופן אַ דיסקוסיע אין דער יידישער פּרעסע. אייניקע האָבן אפילו פאַרגעוואָרפן גאַלסוואָרטין אַנטיסעמיטיזם.

ווי באַקאַנט, איז דזשאָן גאַלסוואָרטי דער פאָרזיצער פונם אינטערנאַציאָנאַלן פּען־קלוב, זינט זיין אויפקומען אין לאָנדאָן. ער באַטייליקט זיך אין אַלע קאָנגרעסן און ווייזט אַרויס גרויס אינטערעס פאַר דער פּען־באַוועגונג. ער אימפּאָנירט מיט זיין פיינעם אויסזען. אַ שיינער, באַגייסטערטער, איידעלער קאָפּ. אַ ווייס, דורכזיכטיק געזיכט, צאַרטע, בנעימותדיקע געזיכטשטריכן. ער האַלט זיך שטיל, באַשיידן, הערט זיך איין זייער אויפמערקזאַם צו די דעבאַטן, הגם ער פאַרשטייט בלויז ענגליש. ווי אין זיין שרייבן אַזוי אויך אין זיין טעטיקייט אינעם פּען־קלוב גייט ער שטיל, בנעימות, און היט אָפּ די פּען־באַוועגונג פון אויפטרייסלונגען, פון צו־האַסטיקע טריט.

ביי בעסערע צייטן אויף דער דעם יידישן ביכער־מאַרק וואָלט מען באַדאַרפט גאַלסוואָרטיס „פאָרסייטס־סאַגאַ" אַרויסגעבן אין יידיש. איצט איז עס אָבער נאָך מער ווי אַ טרוים.

נ. מייזיל

לעאָ פינקלשטיין / וואַרשע

שפּינאָזאַ = פּראָבלעמען

(צו זיין 300־טן געבוירנטאָג דעם 24־טן נאָוועמבער)

בנוגע שפּינאָזאַ אַלס מענטש האָט זיך געשאַפן אַ לעגענדע פון אַ „פאַרגליווערטער" סטאַטוע. די אַלטע ביאָגראַפן האָבן אים געשילדערט אַלס אַסקעט און סטאָיקער. ער האָט אויף קיין שום דערשיינונג נישט רעאַגירט, ער איז געווען אָפּגעריסן פון לעבן, און געווען פאַרטיפט אין זיינע פילאָסאָפישע באַטראַכטונגען. אַרום אים האָט אַליץ געקאָכט, נאָר ער האָט זיך צו אַלעם באַצויגן גלייכגילטיק. ער האָט נישט פאַרמאָגט קיין טעמפּעראַמענט, הומאָר און שלאָגפאַרטיקייט, ער האָט געלעבט אין אַ וועלט פון הוילע אַבסטראַקציעס, פון וועלכע איז נישט אַרויס ביזן טויט. דערצו איז ער נאָך אַ פאַרשאָלטענער אָרטריבן געוואָרן פון דער יידישער געמיינדע און איז דעריבער געיונגען געווען „אָפּצופינסטערן" אַן איינזאַם ביטער לעבן. נישט ומזיסט הייסט ער ספּינאָזאַ, וואָס באַטייט — דער דאָרנדיקער.

איצט האָט זיך דאָס דאָזיקע בילד אינגאַנצן געביטן. די נייע פאָרשונגען באַווייזן שפּינאָזאַס געשטאַלט אין אַ גאַנץ אַנדער ליכט. זיין קלאַסישער שפּרוך „אַמאָר דעי אינטעלעקטואַליס" ווערט באַצייכנט אַלס סימן מובהק פאַר זיין כאַראַקטער. „אַמאָר" (ליבע) איז אַ ווייבלעכער עלעמענט פון געפילפולקייט און סובאָרדינאַציע; „אינטעלעקטואַליס" (שכלדיקע) איז אַ מענלעכער עלעמענט פון פאַרנונפטיקער און טראַציקער אַקטיוויטעט. שפּינאָזאַס כאַראַקטער איז דער סינטעז פון די ביידע עלעמענטן.

אַרום אים איז טאַקע געווען אַ לײדנשאַפטלעכע פּאָליטישע אַטמאָספער. ער איז אָבער צו פּאָליטיק נישט געבליבן גלייכגילטיק, ער האָט מיטגעפילט און געהאַט דערויף אַן אייגענעם בליק. יאַן דע־וויט — דער דעמאָקראַטישער מלוכה־שעף אין האָלאַנד — האָט זיך מיט אים אָפּט באַראַטן וועגן וויכטיקע פּאָליטישע אָנגעלעגנהייטן. חוץ דעם האָט ער דורכגעמאַכט אַ פּאָליטישע נסיעה קיין אוטרעכט. ער האָט בכלל געהאַט פיל באַציונגען מיט פאַרשיידענע פּאָליטיקער און מלוכה־מענער. נאָך יאַן דע־וויטס טראַגישן טויט, האָט ער זיך געריסן אין גאַס אַריין און געוואָלט אויפהענגען דעם באַקאַנטן אויפשריפט וועגן דער באַרבאַרישקייט פון דע־וויטס רוצחים. זיין איידעלן ווירט וואַן־דער־ספּייק איז ענדלעך געלונגען אים צו באַרויקן.

האָט אים ווידער די שוועסטער באַעולהט און נאָך דעם פאָטערס טויט אים געפּרוווט מעביר נחלה זיין, האָט ער תיכף געריכטלעך רעאַגירט און אַמביציעז אויסגעפירט דאָס זייניקע. קיין פּראַקטישע נוצן האָט ער דאָך פון דעם נישט געהאַט.

אין דעם בריוו צו זיין חוצפּהדיקן שילער אַלבערט בורג איז ער געווען שלאָגפאַרטיק, בייסיק און אָפּטמאָל אפילו גאַליק.

אָבער נישט נאָר אין אַ פּאָלעמישן בריוו, נאָר אפילו אין אַ וויסנ־

שאַפּטלעך בוך קאָן ער נישט צוימען זיין טעמפּעראַמענט. וועגן דעם קאָן מען זיך קייכט איבערצייגן פון זיין „טעאָלאָגיש־פּאָליטישן טראַקטאַט”. זיין אַרגומענטאַציע איז דאָרט ערטערווייז ווייט נישט געלאַסן. אָבער אויך זיין אַנאַליז פון רמב”מס אויספירונגען איז זייער ווייט פון ריטערלעכער אָביעקטיוויטעט. ער דריקט זיך כסדר אויס וועגן רמב”ם מיט שאַרפע ווערטער. ער באַצייכנט דעם רמב”מס אויספירונגען אַלס זינלאָזע און קאָמישע. אויף איין אָרט דריקט ער זיך אויס: „און דער רמב”ם וואַגט נאָך צו באַהויפּטן” א. אַ. וו.

ס'איז אויך באַקאַנט דער פאַקט, וואָס שפּינאָזאַ, זייענדיק פאַרמאַטערט פון דענקען, פּלעגט זיך אָפּט מיט גרויס הנאה צוקוקן צו דעם ווי אים אינסצעניזירטן געראַנגל־שפּיל צווישן פליגן און שפּינען. דאָס זאָל אים שטאַרק אַמוזירן. ווען מ'זאָל נאָך דערצו גלויבן אין דער מעשה וועגן זיין ליבע מיט קלאַראַ מאַריאַ, וואָלט שוין דאָס ביקד געווען פול.

אָבער דאָ האַנדלט זיך נישט בלויז וועגן אויסגעפינען שפּינאָזאַס לײַדנשאַפטן. פאַרקערט, אַלץ זאָגט דערפאַר, אַז ער איז געווען אַ לײַדנשאַפטלעכע און שטורמישע נאַטור. די לעגענדע וועגן זיין סטאָישקייט איז בלי שום ספק שטאַרק איבערגעטריבן. פון דער אַנדערער זייט אָבער האָט ער באַוויזן צו פירן אַ מוסטער־לעבן פון אַ פילאָסאָף. ער האָט אַדאַנק זיינע הויך־אינטעלעקטועלע מעלות באַוויזן אין דער גרעסטער טייל פון זיין לעבן צו דערגיין צו האַרמאָנישער גלייכגעוויכט. אין דעם באַשטייט טאַקע די גרויסקייט פון זיין כאַראַקטער. נישט איין מאָל האָט ער מחמת ברויזנדיקייט געמוזט זיך קרומען פון ווייטיק, ער האָט אָבער אַדאַנק זיין פאַרנונפטיקער באַהערשונג זיך דערוואָרבן זעלישע רו. די לעגענדע פון אַ ליבטיק, אומאייגננוציק, באַשיידן און דערביי אינערלעך אָפּגעשלאָסן לעבן וועט אים תמיד באַגלייטן.

אין גרונט גענומען איז עס אַ גרויסער חידוש, וואָס שפּינאָזאַ איז אין זיין פילאָסאָפישן אויסבליק ביז דעם לעצטן אָטעם־צוג פאַרבליבן דער גרויסער אָפּטימיסט. סיי לויט זיינע לעבנס־באַדינגונגען, סיי לויט זיין מעטאַפיזיק, האָט ער געדאַרפט זיין גראָד דער היפּוך דערפון. אַליין איז ער געווען צעבראָכן און איינזאַם, געפּלאָגט פון אַן אומהיילבאַרער קרענק, וואָס האָט פאַרצערט זיין יונגן קערפּער. דערצו האָט ער אויסגעבויט אַ פילאָסאָפישע שיטה, לויט וועלכער דער מענטש איז פאַרשקלאַפט ביי די נאַטור־געזעצן. די דאָזיקע געזעצמעסיקייט, וועלכע איז אומפאַרענדערלעך און אייביק, האַלט אַרומגעריפּט דעם מענטשן מיט זיינע באַגערן און תאוות און נעמט ביי אים אַוועק יעדן שפּור פון זעלבסטשטענדיקייט און פרייהייט. אַלץ מיט וואָס דער מענטש טרעפט זיך צונויף אין לעבן איז פּשוט אַ רעזולטאַט פון אייביקער נויטווענדיקייט. קעגן דעם דאָזיקן הכרח בלייבט דער מענטש שטיין שטום. קיין שום ווונטש אָדער ווילן איז נישט מסוגל צו ענדערן דעם גאַנג פון געשעענישן. דער גורל פון מענטש איז נאָר אַ שפּיל אין דעם מעכאַנישן פּראָצעס פון די אַפעקטן. מ'קאָן זיך פון זיי נישט אויסבאַהאַלטן. אַ גרויל כאַפּט ממש אַרום, ווען מען דערמאָנט זיך דעם עלנט און הילפלאָזיקייט פונם מענטש, וועלכער ווערט מיטגעריסן דורך דעם געווירבל פון אורזאַכלעכקייט און פּועל יוצאס. דאָס איז נישט נוגע בלויז די דרויסנדיקע דערשיינונגען, וואָס רינגלען אַרום דעם מענטש, נאָר אויך דעם מענטשן גופא און זיינע האַנדלונגען.

„יעדער עקזיסטירט אויף דעם סמך פון דעם העכסטן רעכט פון דער נאַטור און דעריבער טוט יעדער אויף דעם סמך פון דעם העכסטן רעכט פון דער נאַטור דאָס, וואָס דרינגט אַרויס פון דער נויטיקייט פון זיין נאַטור”.

ס'איז אַזוי אַרום נישטאָ ביים מענטש [illegible] פרייער ווילן און ס'איז אויך איבעריק צו בעטן גאָט, אַז ער זאָל ענדערן די פאַרהעלטענישן, ווייל אויך גאָט אַליין איז נישט פריי, נאָר האַנדלט לויט אַ באַשטימטער נויטווענדיקייט. שליסלעך איז דאָך די נאַטור אַליין גאָט: Deus sive natura („גאָט אָדער נאַטור”).

פונדעסטוועגן איז דער גאַנצער שפּינאָזיזם אין קאָנגזאַץ צו דעם געזאָגטן, אַ גרויסער לויב־געזאַנג פאַרן לעבן. ער לערנט כסדר ווי אַזוי צו פאַרטרייבן די טריבע שאָטנס פון מרה שחורה. דעם טרויער האַלט ער פאַר אַ בייז, פון וועלכן מ'דאַרף דורכויס וויכן, בכדי נישט צו פאַרמינערן דעם מענטשנס אויסדויער־קראַפט און אַקטיוויטעט. דער מענטש דאַרף זיך נישט שרעקן פאַר דעם טויט. מיט דעם דאָזיקן געשפּענסט האָט מען דאָך דעם מיטלאַלטערלעכן מענטש כסדר געהאַלטן אין קלעם און אַזוי אַרום אים געמאַכט אונטערטעניק. דער ווייסטיק־פרייער מענטש אָבער מוז האָבן אַ גאַנץ אַנדערן צוגאַנג. ער מוז דאָס לעבן פאַרשטיין אָן דער הילף, פון וועלכע ס'איז אויסנווייניקסטע פאַקטאָרן; דאָס לעבן מוז מען באַגרייפן דורך דעם לעבן גופא. דער פאַרנונפטיקער מענטש וועט קיינמאָל זיך נישט לאָזן פאַנגען פון וועלכע ס'איז טויט־שטימונגען, ער וועט גיכער טראַכטן וועגן אַ זוניק לעבן:

„דער פרייער מענטש טראַכט וועגן קיין שום זאַך נישט אַזוי ווינציק, ווי וועגן טויט, און זיין חכמה איז דאָס נאָכדענקען נישט וועגן טויט, נאָר וועגן לעבן”.

דער העכערער אינסטינקט זאָגט דעם בעל־שכל שטענדיק אונטער אויסצוקלויבן דאָס לעבן, ווייל ס'איז אין תוך גוט און אויסמיידן דעם טויט, וועלכער איז אין תוך שלעכט. עפּעס שפּירט זיך דאָ דער אומזעבאַרער באַנד, וואָס ציט זיך פון ביבלישן אָפּטימיזם, וועלכער אַנטפּלעקט דעם גאַנצן וועלט־באַשאַף אַלס אַבסאָלוט גוטס „וירא אלהים כי טוב” ביז די ווערטער פון „דברים”: „...החיים והמות נתתי לפניך, הברכה והקללה ובחרת בחיים...”

דער דאָזיקער אָפּטימיזם האָט דאָך אַרויסגעפירט פון געדולד דעם א. גאָהיילבאַרן פּעסימיסט שאָפּענהויער. ער האָט דאָך געשלײַדערט אין שפּינאָזאַ סאַרקאַסטישע פּיילן און אים פאַרגעוואָרפן, אַז ער באַגעמט דאָס לעבן צו ביבליש, ד. ה. צו זוניק:

„Auch bei ihm also ist die Welt und alles in ihr ganz vortrefflich und wie es sein soll: daher hat der Mensch weiter nichts zu thun als vivere, agere, suum esse conservare, ex fundamento propium utile quaerendi: er soll eben sich seines Lebens freuen solange es währt.“

דער דאָזיקער בולטער ווידערשפּרוך, אָדער, ריכטיקער געזאָגט, די דאָזיקע שאַרפע אומקאָנסעקווענטקייט דערמאָנט טיילווייז אָן שפּעטערדיקן פרידריך ניטשע. אויך בנוגע ניטשע וואָלט מען געקאָנט גריילעך אָנווענדן דעם „פּתח בכד וסיים בחבית”, ער האָט דאָך טריט ביי טריט אויסגעשפּינט זיין פילאָזאָפישע הנחה פון שאָפּענהויערס וועלט־טראַגיזם, און פונדעסטוועגן האָט ער זיך לסוף נישט געלאָזט פאַנגען פון שאָפּענהויערס שוואַרצזעעריי, נאָר זעלבסטשטענדיק פאַר זיך געשניטן אַ וועג צום אָפּטימיזם. זיין אידעאַל איז דאָך געוואָרן די פולקייט פון לעבן.

בכדי צו פאַרשטיין דעם דאָזיקן ווידעראַנאַנד פון שפּינאָזאַס פילאָזאָפיע, וועלכע פליסט אַרויס פון אַ דעטערמיניסטישער הנחה און דערגייט צו ווילנספרייע מסקנות, איז דורכויס נויטיק זיך צו באַקענען מיט די הויפּט־עלעמענטן פון זיין פילאָזאָפיע און קודם כל מיט זיין דערקענטניש־טעאָריע. דאָס, גלויבן מיר, וועט אונז געבן דעם שליסל צו דעם דאָזיקן רעטעניש. (מיר לאָזן איצטער לגמרי אין אַ זייט די השערה פון די מעדיצינער, וואָס האַלטן, אַז שפּינאָזאַס אָפּטימיזם איז אַן אויסגאַנג פון טובערקולאָז. ס'איז באַוווּסט, אַז שווינדזוכטיקע זענען אָפּטימיסטן).

יעדער פילאָזאָפישע סיסטעם באַזירט זיך אויף אַ באַשטימטער דערקענטניש־טעאָריע. די דאָזיקע טעאָריע דאַרף אויסגעפונען אויף ווי ווייט דער מענטשלעכער שכל איז מסוגל אַרויסצוברענגען וואָרע באַגריפן און אורטיילן וועגן דער וועלט און לעבן — וועגן אַבסאָלוט. די דערקענטניש־טעאָריע שאַפט די דיסציפּלין פון סיסטעם דורכן אַריינפירן אַ מעטאָד פון דענקען. געגויער — בילדעט די דערקענטניש אַן אורטייל, פון וועלכן סידרינגט שפּעטער אַרויס אַ באַגריף, וואָס פאַרמאָגט אָביעקטיווע רעאַליטעט. קאַנט, למשל, האַלט, אַז די גאַנצע מענטשלעכע דערקענטניש מוז זיך באַגרענעצן מיט דערפאַרונג און מיט מעגלעכע דערפאַרונג. דאַקעגן דער ווילן צו דערקענען דאָס טראַנסצענדענטע, מעטאַפיזישע, מוז, לײַדער, בלייבן בלויז אַ ווילן, וואָס האָט נישט קיין שום האָפנונג רעאַליזירט צו ווערן.

אין דעם פאַל האַנדלט עס זיך וועגן אָנווענדן אַ מעטאָד ביים אונטערזוכן דעם אורשפּרונג פון אונזער לאָגישער וואָרנעמונג. שפּינאָזאַ מיידט אויס אין זיין לאָגישער וואָרנעמונג דעם מעטאָדישן קריטיציזם. אין זיין פילאָזאָפיע גייט ער אַרויס פון אַ ריין־דאָגמאַטישער הנחה. ער בויט זיין פילאָזאָפיע אויף באַגריפן, אַקסיאָמען און דעפיניציעס. ער האָט גרויס צוטרוי צום שכל. צו זיין שילער בורג שרייבט ער, אַז די איינציקע מאָס פאַר דער ריכטיקייט פון דער פילאָזאָפיע איז דער קלאָרער שכל. ער שרייבט צו אים: „איך רעד מיר נישט איין, אַז איך האָב אויסגעפונען די בעסטע פילאָזאָפיע, כ'ווייס, אַז איך קען די אמתע און אויב דו פרעגסט פונוואַנען איך

ווייס דערפֿון, וועל איך זאָגן, אַז צוליב דעם זעלביקן טעם, פֿון וועלכן דו ווייסט, אַז די סומע פֿון דריי ווינקלען פֿון אַ דרייעק גלייכן זיך צוויי גראַדן... ווייל דער אמת איז דער פּרובּיר־שטיין פֿון זיך אַליין ווי אויך פֿון דעם שקר".

ס'איז פֿאַר שפּינאָזאַ פּרוכטלאָז אַריינצוטראַכטן זיך אין דעם, צי דער שכל איז בכח צו באַגרייפֿן די ווירקלעכקייט. פּונקט ווי עס איז צוועקלאָז אַריינצוטראַכטן וועגן דעם, ווי אַזוי מען האָט געמאַכט דעם ערשטן האַמער, ווען ס'איז נאָך אינגאַנצן קיין האַמער נישט געווען אויף דער וועלט. דער שכל פֿאַרמאָגט אַ אינעווייניקסטן כח זיך אויסצואַרבעטן דערקענטניש־אינסטרומענטן, וועלכע שטייגערן בײַ אים שטופֿנווייז בײַז גרעסער חכמה.

שפּינאָזאַ אונטערשיידט פֿונדערסטוועגן דריי אַרטן פֿון דער־קענטעניש: 1) אַ דערקענטעניש, וואָס איז אַ רעזולטאַט פֿון דעם פֿאָרשטעלונגס־כח (אימאַגינאַטיאָ). 2) אַ דערקענטעניש, וואָס דרינגט אַרויס פֿון דער שכלדיקער אַקטיווקייט (ראַטיאָ). 3) אַ דערקענטעניש, וואָס איז פֿאַרבונדן מיט אומוטלבאַרער אינטואיטיווער אַריינדרינ־גונג, ד. ה. אָן זינלעכער דערפֿאַרונג און אָן לאָגישע באַווייזן (קאָגניטיאָ אינטואיטיוואַ). די דאָזיקע דערקענטעניש־שטאַפּלען האָבן געבילדעט דעם גייסטיקן לייטער, איבער וועלכן שפּינאָזאַ האָט גע־קלעטערט צו די הימלען, בכדי זיי אַראָפּצוציען אויף דער ערד.

■■ ■■ ■■ ■■ ■■ ■■ ■■ ■■ ■■ ■■

ה. לייוויק / קאָלאָראַדאָ

אין טאָג פֿון גאולה

(אויף אַ מאָטיוו פֿון מיין דראַמאַטישער פּאָעמע „דער גולם חלומט״) (ספּעציעל די „ליט. בלעטער״)

אין טאָג פֿון דער גאולה האָט דאָס פֿאָלק געטאַנצט,
נאָר איינער אין דער שמחה האָט נישט מיטגעטאַנצט, —
דער גואל.

אין אָוונט בײַ דער סעודה האָט דאָס פֿאָלק געוואַרט, —
אויבנאָן זאָל פֿאַרנעמען זיין כבוד־שטול
דער גואל.

געוואַרט, — און דאָס טאַנצן נישט אָפּגעשטעלט. —
— רייסט נישט איבער די פֿרייד, האָט פֿאַרזאָגט אין דער פֿרי
דער גואל.

דאָס פֿאָלק וואַרט אַ שעה, און וואַרט צוויי און דריי,
און אַליין פֿאַרנעמט נישט זיין אָרט אויבנאָן
דער גואל.

דאָס פֿאָלק גיט אַ קוק, און דערזעט מיטאַמאָל:
פֿאַרשוווּנדן געוואָרן ווי פֿון אונטער די הענט
דער גואל.

דאָס פֿאָלק לאָזט מיט טענץ זיך אַוועק איבער שטאָט,
און זוכט, — נאָר עס זוכט זיך אין ערגעץ נישט אָפּ
דער גואל.

און פּלוצלינג, — פֿון ערגעץ דערגרייכט אַ געוויין,
און אַלע דערקענען אין קול, אַז דאָס וויינט
דער גואל.

דאָס פֿאָלק גיט אַ ציטער. און אָט — עס דערזעט:
אין אַ ליידיקער תפֿיסה זיצט עלנט און וויינט
דער גואל.

דער טאַנץ רייסט זיך איבער. — „צעשטערט נישט די פֿרייד,
„צערייסט נישט דעם טאַנץ, בעט מיט שטילן געוויין
דער גואל.

„נאָך שטאַרקער אין טאַנץ און נאָך שטאַרקער אין פֿרייד,
„ווי באַלד, אַז איר הערט שוין ווי ס'וויינט זיין געוויין
דער גואל. —"

— „מיר הערן דיין וויינען, נאָר, זאָג אונז, פֿאַרוואָס? —"
— „צו באַזינגען אייער פֿרייד —" האָט געזאָגט אין געוויין
דער גואל.

— „קום, זיץ אויבנאָן, —" — „זאָגט אַפֿריער מיר צו,
מער די שמחה נישט אָפּהאַקן", — זאָגט מיט געוויין
דער גואל.

— „מיר זאָגן דיר צו, האָט געענטפֿערט דאָס פֿאָלק. —
— „וועל איך איצטער אייך בענטשן, האָט געזאָגט מיט געוויין
דער גואל.

דאָס פֿאָלק לאָזט זיך גיין צו דער סעודה צוריק,
און פֿאָרויס מיט געהויבענע הענט גייט און בענטשט
דער גואל.

עס פֿלאַקערט די שמחה. קאַפּעליעס און טענץ.
און הויך אויבנאָן זיצט אין עלנט און וויינט
דער גואל.

(ספּיוואַקס סאַנאַטאָריע, קאָלאָראַדאָ)

■■ ■■ ■■ ■■ ■■ ■■ ■■ ■■ ■■ ■■

י. אָפּאַטאָשו / ניו-יאָרק

עפּי

(דערציילונג) (ספּעציעל די „ליטעראַרישע בלעטער״)

עפּי איז געשטאַנען אויף דער הינטערשטער וועראַנדע, וואָס צום וואַלד צו, און געקוקט ווי דער טאָג זעצט זיך. ביימער, לאָנקעס, מעקעדיקע קי — אַלץ האָט געפֿלייצט, אַלץ איז געבליבן שטעקן אין אירע גרויסע, טרויעריקע אויגן.

דער פֿאַרנאַכט האָט זיך געקנייטשט, האָט זיך געשאָטנט, האָט זיך צעלייגט איבער איר פּנים, וואָס איז אַזוי אויך געווען ברוין און טונקל.

... דאָס שטילע „קאַלאָניעל"־הויז אין עק שטאָט, פֿון וואַן די מוטער, אַ ווייסע, איז מיט יאָרן קריק פֿאַרשוווּנדן, האָט זיך נישט אַרויסגעזען פֿון צופֿיל ביימער און קריך־פֿלאַנצן. דער ברודער, עריק, וואָס איז אַנטלאָפֿן פֿון יעיל, נישט געקענט אויסהאַלטן פֿון די ווייסע סטודענטן, האָט זיך געדרייט איבער די ליידיקע, פֿאַרוואָרלאָזטע צימערן און געליטן פֿון מרה־שחורה. דער פֿאָטער, דאָקטער פֿרענק דזשאָנסאָן, אַ שוואַרצער, איז שטענדיק געזעסן איבער מעדיצינישע זשורנאַלן. ער איז געווען קאַלט צו די קינדער, כמעט נישט גערעדט מיט זיי, ווי זיי וואָלטן געווען פֿרעמדע. און עפּי? זי איז געווען, ווי אַ יונגער פֿויגל, וואָס מען האָט טאַטע־מאַמע דערשאָסן, און זי, עפּי, דאַרף זיך אַליין דערנערן. זי איז נאָך קיין זיבעצן יאָר נישט אַלט

געוועזן און די פרוי אין איר האָט אַרויסגעשריגן פון די טרויעריקע אויגן, פון די בויגיקע, שמאָלע פּלייצעס. זי האָט שפּאַצירט מיטן אַרכיטעקט, מיטן יונגן אַפּטייקער, מיטן נאָך יונגערן דענטיסט — שפּאַצירט אין וואַלד, פאַרקראָכן מיט זיי אין געהיימע ברייזלעך.

עפּי האָט נישט געקענט איינזיצן אין שטוב, ווו שטילקייט און מרה־שחורה האָבן זי געטריבן אין וואַלד אַריין, אין פעלד אַריין, פאַרשטאַרקט די בענקעניש נאָך דער מוטער, וואָס זי, עפּי, האָט נישט געקענט.

ס'האָט אָנגעהויבן צו ווערן נאַכט. דאָס פינסטערניש, וואָס איז געקראָכן פון וואַלד, פון די לאָנקעס, געקראָכן שטיל און שווער, האָט איינגעהילט די וועראַנדע, ווו עפּי איז מיט די פּלייצעס געשטאַנען אָנגעשפּאַרט לעבן אַ הילצערנער קאָלאָנע.

אַ פאַרשטיקט געוויין האָט זיך געקנוילט אין איר. די זיבעצן יאָר האָבן זיך געוויקלט אַרום די רינג, שמאָלע פּלייצעס, אַרום דעם אויסגעבויגענעם האַלז, אַרום דעם צעקנייטשטן, אויסגעשמירטן קלייד, וואָס זי האָט געוואָלט אַראָפּוואַרפן פון זיך.

עפּי האָט זיך צעוויינט אויפן קול.

דער ברודער, עריק, וואָס איז נישט ענלעך געווען אויפן פאָטער, אויף דער שוועסטער, איז אונטערגעקומען מיט ווייכע, לייכטע טריט. די אַפריקאַנער ייִדעס האָבן אַרויסגעשריגן פון זיינע געקרייזלטע האָר, פון דער פּלאַטשיקער נאָז, פונם גרויסן מויל מיט די לעבער־ליפּן. און

י. אָפּאַטאָשו (אין מיטן) מיט אַ גרופּע שרייבער אין וואַרשע (אין יאָר 1931). פון רעכטס: מ. ראַוויטש, א. צייטלין, י. באַשעוויס, י. קירמאַן, ק. מאָלאָדאָווסקי.

אַז די מאַמע איז געווען אַ ווייסע, דער טאַטע אַ מולאַט, איז וואָס? ס'לעבן האָט נקמה גענומען, באַשאַפן אַ פּרצוף, וואָס וואָלט געקוּנט געווען פאַר צען נעגערשע דורות. מרה־שחורה און ביטול, וואָס זענען געלעגן אין עריקס אויגן, אַרום די ליפּן, האָבן זיך צעשפּילט אין אים. ער האָט אַ פרעג געטון די שוועסטער:

— וואָס איז, עפּי? וואָס וויינסטו?

עפּי האָט אַריינגעכאַפּט ס'פּנים אין די הענט, אָנגעשפּאַרט די הענט אָן דער הילצערנער קאָלאָנע און זיך געבעטן ביים ברודער:

— לאָז מיך צורו.

— וואָס, עפּי? וואָלטער, דיין דענטיסט, דער הינטישער זון — איז דער ברודער צוגעשטאַנען צו דער שוועסטער, געוואָלט איר אַ קוק טון אין פּנים אַריין.

עפּי האָט זיך אַרויסגעריסן פון אים. מיט אַ שפּרונג איז זי אַריבער אויף דער צווייטער זייט וועראַנדע. ס'גאַנצע לייב אירס האָט זיך גענומען קאַרטשען און דרייען, ווי זי וואָלט געוואָלט עפּעס אַרויסוואַרפן פון זיך און האָט נישט געקענט. פון דעם בויגיקן האַלז האָבן זיך געריסן שטיקלעך קולות, היסטעריקע, פאַרשטיקטע, און מיטאַמאָל — אַ פאַרשפּיצט היילן, ווי אַ חיה וואָלט זיך צעוויינט.

— ווער וויינט — האָט דער פאָטער אַרויסגעשטעקט דעם קאָפּ אויף דער וועראַנדע.

— עפּי — האָט דער ברודער געענטפערט.

— וואָס וויינט זי?

— זי וויל נישט זאָגן.

די נאַכט האָט עפּין פאַרשטעלט. עריק האָט פאַרוויכערט אַ סיגאַרעט, דערזען ביים פלאַקער פון שוועבעלע, אַז עפּי בלוטיקט, ס'ווייסע קלייד איז אויסגעשמירט מיט בלוט. ער האָט אַנגעשריי געטון:

— טאַטע!

דאָקטער דזשאַנסאָן איז אַרויס אויף דער וועראַנדע מיט אַ מעדיציניש זשורנאַל. דער פאָטער, וואָס האָט קיינמאָל נישט געפּיעשטשעט די טאָכטער, האָט איצט אַרויפגעלייגט זיין האַנט אויף איר אַקסל:

— וואָס איז, עפּי, טאָכטער מיינע?

דער פאָטער איז מיט איר אַריין צו זיך אין צימער. דער ברודער, אַ געבויגענער, האָט צוגעלייגט אַן אויער צו דער וואַנט, ווי ער וואָלט זיך איינגעהערט. דער פאָטער איז געבליבן אַ לענגערע צייט מיט דער טאָכטער, און אַז ער איז קריק אַרויס, האָבן זיינע אויגן זיך געצונדן, ווי פאָספאָר, געזוכט דעם זון. ער האָט געשפּרייזט און גערעדט צו זיך:

— מיין אָרעם מיידל! מיין אָרעמע עפּי!

עריק האָט אָפּגעשטעלט דעם פאָטער:

— אויב ס'איז אמת, טאַטע, וועל איך אים דערשיסן! דערשיסן, ווי אַ הונט! די בעסטיע! די ווייסע בעסטיע! ווער, זאָגט זי? וואָלטער?

דער פאָטער האָט באַלד נישט געענטפערט. אַ הויכער, אַזש געבויגן פון צופיל הייך. די טונקעלע האָר זענען געפאַלן פּאַסמעסווייז איבערן גרויסן שטערן, איבער די ווייסע שלייפן. שווער געווען צו זאָגן, אַז אין אים רינט נעגעריש בלוט. ער האָט געקוקט אויפן זון און זיך אָנגערופן:

— און אַז דו וועסט וואָלטערן דערשיסן, וואָס וועט עפּי דערפון געווינען? די גאַנצע שטאָט וועט זיך דערוויסן, און עפּי וועט זיך קיינעם אויף די אויגן נישט קענען ווייזן. ס'איז דאָ איין וועג — וואָלטער זאָל מיט איר חתונה האָבן.

— ער וועט נישט, טאַטע!

— וועלן מיר שפּעטער זען!

דאָקטער דזשאַנסאָן איז אַריין צו זיך אין קאַבינעט. ער האָט געעפנט אַ שויבן־שענקל, געגנישטערט צווישן די בלאַנקגדיקע אינסטרומענטן, זיי געלייגט אין אַ קליינער לעדערנער וואַליזע. ער איז אַרויס צום זון:

— עריק, פיר אַרום דעם אויטאָמאָביל.

דער דאָקטער האָט זיך געזעצט ביים ראָד. עריק האָט אַראָפּגערוקט דעם קעפּ איבער די אויגן און איז אַריין אינעווייניק. ער האָט זיך געזעצט פון הינטן, פאַרוואָרפן דעם קאָפּ, און נישט געהערט, ווי די מאַשין האָט גענומען גיין, נישט געהערט, ווי זי האָט זיך אָפּגעשטעלט.

ביי זיך אויפן הויף איז געשטאַנען וואָלטער אָן אַ ראָק. ער האָט גערויכערט אַ ציגאַר און באַטראַכט זיין נייעם פּעקאַרד. וואָלטער האָט דערזען דזשאַנסאָנען און דערפילט, ווי ס'בלוט רינט ביי אים אָפּ פון די שלייפן. ער האָט געטאַמעוועט אין זיך די שרעק און זיך צוגעגעבן קוראַזש:

— האַלאָ, דאָקטער דזשאַנסאָן!

דזשאַנסאָן האָט נישט געענטפערט און גלייך אָנגעהויבן:

— עפּי איז קראַנק...

וואָלטער האָט געעפנט אַ פּאָר בלויע, אומשולדיקע אויגן, ווי ער וואָלט פון קיין זאַך נישט געוווּסט.

דאָקטער דזשאַנסאָן האָט אויפגעציטערט, גערעדט שטיל, גאָר שטיל:

— ווען דו, וואָלטער, וואָלסט געווען אַ לייטישער מענטש, וואָלסטו נישט געוואַרט, ביז עפּיס פאָטער וועט קומען צו דיר... וואָלסט שוין לאַנג געווען ביי מיר, וואָלסט געבעטן, כ'זאָל דיר מוחל זיין...

וואָלטערן איז אָפּגערונען ס'בלוט פון פּנים. ער האָט אָנגעהויבן שטאַמלען:

— וואָס איז? וואָס איז דען געשען?

— שווייג! — איז דזשאַנסאָנס אויבערשטער האַלבער־קערפּער אויפגעשפּרונגען, ווי אַ קלינג פון אַ מעסער — שווייג, דען כ'זאָג נישט גוט פאַר מיר! כ'וויל, זאָלסט חתונה האָבן מיט מיין טאָכטער, מיט עפּין!

— חתונה האָבן? — האָט וואָלטער זיך גענומען רוקן אויף קריק — מיינע עלטערן וועלן דאָס קיינמאָל נישט דערלאָזן!

— זיי וועלן קיינמאָל נישט דערלאָזן — האָט דאָקטער דזשאַנסאָן אים איבערגעקרומט און מיט ביטול געצויגן די ווערטער — אויב זיי וועלן נישט דערלאָזן, זאָג זיך אָפּ פון די עלטערן.

וואָלטער האָט געשוויגן.

— וואָס שווייגסטו?

— כ'קען נישט צוזאָגן.

— קענסט נישט?

— ניין.

— ווייסטו כאָטש, אַז עפּי האָט צוזאַמענגעבראָכן?... ליגט צו בעט... איז קראַנק... ווילסט זי גאָרנישט זען?

— מען קען דען זי זען?

— יאָ — האָט דזשאַנסאָן אַן עפן געטון ס'טירל פונם אויטאָמאָביל און זיך אַ שטעל געטון מיט דער גאַנצער הייך איבער וואָלטערן, אַז דער רענטיסט האָט געמוזט אַריין אין דער מאַשין — יאָ, מען קען זי זען.

די מאַשין האָט זיך געטראָגן צום דאָקטער און אַז זי איז פאַרבייגעלאָפן דזשאַנסאָנס הויז, האָט וואָלטער זיך אָנגערופן:

— דאָקטער דזשאַנסאָן, איר זענט שוין אַריבערגעפאָרן.

— כ'ווייס — האָט דער דאָקטער פעסט געהאַלטן ס'ראָד, זיך געריסן מיט דער מאַשין אין וואַלד אַריין.

— וווהין פירט איר מיך? — האָט ס'קול ביי וואָלטערן געציטערט.

— ווו דו האָסט געפירט מיין שוועסטער — האָט עריק, וואָס איז די גאַנצע צייט געלעגן אין אַ פינסטער ווינקל, זיך אָנגערופן.

וואָלטערס בלויע אויגן זענען פון שרעק גרין געוואָרן, עריקס — האָבן געשרפעט, ווי צעהיצטער בורשטין. די אויגן האָבן געניששטערט אין דער פינסטער. אַ רגע, צוויי, דריי. די בליקן האָבן זיך פאַרטשעפעט, זיך פאַרמאָסטן — ווער וועם, ווער וועם? אפריקע איז בייגעקומען אמעריקע. וואָלטער האָט אַראָפּגעלאָזט די אויגן, און ס'קול זיינס, אַן אָנגעשפּאָלטנס, האָט זיך געפרעגט, האָט זיך געבעטן:

— וואָס גייט איר מיט מיר טון? איר גייט מיך שיסן?

— ניין, ווייסע בעסטיע, נישט שיסן — האָט עריק מיט זיין גאַנצער גבורה זיך אַ וואָרף געטון אויף וואָלטערן און אים אָנגעטון אַ כלאָראָפאָרם־מאַסקע — מיר וועלן דיך נישט שיסן! מיר וועלן דיך מסרס זיין! מיר וועלן דיך קאַסטרירן ווי אַ ווילדן אָגער!

יאָנאָס טורקאָוו / וואַרשע

קריסטן אויף דער יידישער בינע

די טעמע איז זייער אַ ברייטע, זי דינט מיר פאַר אַ גרעסערער אַרבעט, וועלכע איך גרייט צום דרוק. דאָ וויל איך נאָר איבערגעבן איניקע עפּיזאָדן.

איך האָב די מאַטעריאַלן וועגן דער טעמע געזאַמלט זייער פאָרזיכטיק, און ווי־ווייט־מעגלעך קאָנטראָלירט די ידיעות, וואָס איך האָב באַקומען. איך צווייפל נישט, אַז דאָ און דאָרטן קאָנען זיין אומפּינקטלעכקייטן. בעט איך זייער די אַלע, וואָס קאָנען מיר אָנגעבן גענויערע ידיעות, — צושיקן זיי אויפן אַדרעס פון די „ליט. בלעטער".

אויב איך האָב דאָ ביי עמעצן אין עפּעס געגרייזט, בעט איך לכתחילה אַנטשולדיקונג. נישט אַלע מאָל האָט מען געקענט פעסטשטעלן פאַקטן מיט אַלע גענויקייטן. מיין כוונה איז דאָ דורכוים אַן אויפריכטיקע.

קריסטן — אויף דער יידישער בינע.

קודם־כל שטעלט זיך אַ פראַגע, וואָס האָט באַוווינגן מענטשן, וועלכע האָבן געהאַט מעגלעכקייטן אויסצולעבן זיך אויף זייערע איינענע בינעס, צו גיין צום יידישן טעאַטער? וואָס האָט זיי געשטויסן צו דעם יידישן טעאַטער, אינדערצייט ווען זיי האָבן שוין פאַרנומען בכבודיקע ערטער אין זייערע איינענע טעאַטערס און געאַרבעט דאָרט אין בעסערע באַקוועמלעכקייטן?

האָט זיי עפּעס אידעישעס דערצו געטריבן?

איך מיין, אַז אָט דער מאָמענט איז דאָ אַמווינציקסטן פאַראַן. ניכער פון אַלץ האָט דאָ געשפּילט דער מאַטעריעלער מאָמענט די הויפּט־ראָלע. אין גאַנץ ווייניק פאַלן האָט רעצידירט אַן אינעווייניקסטער דראַנג. און מיר טרעפן טאַקע איניקע גרים צווישן די קריסטן אויף דער יידישער בינע.

דאָס ערשטע אָרט, פון די פרעמדע נאַציעס, פאַרנעמען בלי שום ספק די דייטשן.

פאַר דער וועלט־מלחמה זענען געווען די באַקאַנטסטע צווישן זיי: עליזאַ באַרדט, אַ געוועזענע דייטשע שוישפּילערין, וועלכע האָט געשפּילט יידיש טעאַטער אין רוסלאַנד, זי איז אויפגעטראָטן אין ספּעציפיש יידישע ראָלן, ווי, למשל, די רביצן אין „שחיטה" א. אַ. די דייטשע וואַריעטע־אַרטיסטין עמאַ, וועלכע איז מיט עטלעכע דרייסיק יאָר צוריק אַנגאַזשירט געוואָרן אין ייד. טעאַטער דורך בערנשטיינען.

דאָס צווייטע אָרט פאַרנעמען די רוסן. די באַקאַנטסטע צווישן זיי — זשוקאָווא, געשפּילט יידיש טעאַטער אין די באַלטישע לענדער; עספּע — אַ באַרימטער רוסישער אַרטיסט, אַנגאַזשירט געוואָרן מיט עטלעכע און דרייסיק יאָר צוריק אין אברהם יצחק קאַמינסקים יידיש טעאַטער, אויפגעטרעטן אין „אוריאל אַקאָסטאַ"; אַדאַיעווא — שפּילט יידיש טעאַטער ביזן היינטיקן טאָג.

אויך די רומענער פאַרנעמען אַ גאַנץ אָנגעזעען אָרט צווישן די קריסטן אויף דער יידישער בינע. פון די מער־באַקאַנטע זענען געווען: כריסטעסקאָ און בידעסקאָ, מאַן און ווייב, אַנגאַזשירט געוואָרן דורך זאַנדבערגן אין לאָדזש. כריסטעסקאַ איז אויפגעטרעטן צווישן אַנדערן אַלס „דינה" און בידעסקאַ אַלס „רופוס" אין „בר כוכבא". די כריסטעסקאַ האָט גערעדט אַ גלענצנדיקן יידיש. בידעסקאַ זאָל זיך שפּעטער האָבן מגייר געווען.

דער אינטערעסאַנטסטער טיפּ פון די אַלע קריסטן איז דער אַרטיסט ווינגאַלד (ספּירידיאָן פּאַיציאַ), געבוירן אין רומעניען פון אַ מוטער אַן איטאַליענערין און פאָטער אַ רומענער. ער האָט אָנגעהויבן צו שפּילן אין דער רומענישער אָפּערעטע און וואַריעטע. אַ צייט לאַנג געווען אַקראָבאַט אין טרוציס צירק. אין יאָר 1907 טרעט ווינגאַלד אויף אין אַ יידישן וואַריעטע, זינגט אויך יידישע לידער. שפּעטער באַהערשט ער גרינטלעך די יידישע שפּראַך אין שריפט און וואָרט. ער קען אויך העברעיש. אין יאָר 1914 זאָל זיך ווינגאַלד האָבן מגייר געווען אין בודאַפּעשט, זיך אָנגערופן שלמה. אין די דאָקומענטן איז ער אָבער אָפיציעל רעגיסטרירט אַלס קריסט. שפּילט ביזן היינטיקן טאָג יידיש טעאַטער און גייט אָן פאַר אַ גוטן אַקטיאָר.

אויך פון די פּאָליאַקן, וועלכע שפּילן נאָך ביזן היינטיקן טאָג יידיש טעאַטער, זענען גוט באַקאַנט: וולאַדיסלאַוו זשוטקאָווסקי — אַ געוועזענער עסטרייכישער אָפיציר; רעדט אַ גלענצנדיקן יידיש; ער פאַרפאַסט אַליין לידלעך: טעקסט און מוזיק; רעכנט זיך פאַר אַ גוטן אַקטיאָר; דער צווייטער איז — ראַווינסקי, וועלכער לייענט און שרייבט פריי יידיש.

דער גרעסטער צופלוס פון קריסטן אויף דער יידישער בינע איז געווען בשעת דער וועלט־קריג, בעת דער דייטש־עסטרייכישער אָקופּאַציע אין פּוילן.

די טעאַטערס זענען דעמלט געווען פאַרפלייצט פון דייטש־עסטרייכישע מיליטער־לייט. וועלנדיק אַנטקעגנקומען דעם געשמאַק פון דעם נייעם שטראָם באַזוכער, האָבן אונזערע דעמלטיקע דירעקטאָרן אָנגעהויבן מאַסנוויין אַראָפּצובריינגען דייטשע כחות, כדי צו דערמעגלעכן די נייע געסט צו „פאַרשטיין" בעסער די „יידישע" שפּראַך. די קאָניונקטור איז דאַן געווען אַ גינסטיקע, און עס האָט זיך זיי ראָס געשעפט אויסגעצאָלט, נישט געקוקט אויף די אומגעהויער־גרויסע גאַזשעס, וואָס די דייטשע אַרטיסטן האָבן גענומען.

אויף דער קאָנטע פון די דאָזיקע דירעקטאָרן איז צו פאַרצייכענען די נייע פאַרפלייצונג פון דער דייטשער שפּראַך אויף דער יידישער בינע.

אָנגעשטעקט פון זייערע נייע דייטשע קאָלעגן, האָבן אויך די יידישע אַרטיסטן זיך געלאָזט אין געיעג פון דייטש־רעדן. עס איז געוואָרן אַן אַמביציע־פראַגע ביי די אַרטיסטן, ווער ס'וועט בעסער רעדן דייטש.

אַ באַקאַנטער וואַרשעווער יידישער טעאַטער־דירעקטאָר פלעגט פאַרלאַנגען פון זיינע אַקטיאָרן צו געברויכן וואָס־מער דייטשע ווערטער אויף דער בינע. און איבערהויפּט — ווען ער האָט באַמערקט אַ

פאַר דייטשע אָפיצירן אין די ערשטע רייען. און יידישע אַקטיאָרן, וואָס האָבן געקאָנט אַריינבראָקן דייטשע אויסדרוקן, זענען ביי זיך געווען געהויבן.

מען איז געשטאַנען פאַר א געפאַר פון שפּראַך־אַסימילאַציע, פּראָפּאַגירט דורך יידישע אַרטיסטן. אָבער די „מאָדע" איז גיך פאַריבער. דער בעסערער, באַוווסטזיניקער עלעמענט פונם יידישן אַקטיאָר האָט זיך באַצייטנס געכאַפּט און מ'האָט באַקעמפט די מגפה, וואָס האָט געדראָט דעם יידישן טעאַטער.

און נישט נאָר וואָס די יידישע אַרטיסטן האָבן אָנגעהויבן צוריק צו רעדן א ריינעם יידיש, נאָר זיי האָבן אויך מיטגעריסן די דייטשן, וועלכע האָבן זיך געשמאַק גענומען צו לערנען זייערע ראָלן אין יידיש. עס איז געווען א נחת צו הערן, ווי די דייטשקעס מיט די דייטשן, צווישן וועלכע עס האָבן זיך געפונען שוין גענוג פּאָפּולערע און באַליבטע אַרטיסטן — ווי: מיצי האָפּע, פינא סערבע, פּריצי אַרקאָ און ק. מעטעי, האָבן גערעדט א גאַנץ נישקשהדיקן יידיש.

פון די אַלע דייטשן האָט זיך אויסגעטיילט צום גוטן מיט זיין שיינעם, זאַפטיקן יידיש דער לאָדזשער אַקטיאָר וואַלדעמאַר הייניצע. ער שטאַמט פון אַן אָנגעזעענער קריסטלעכער משפּחה אין לאָדזש. בעת דער מלחמה איז ער אַריבער צום יידישן טעאַטער, ווו ער שפּילט ביזן היינטיקן טאָג. ער באַהערשט גלענצנדיק אין וואָרט און שריפט די יידישע שפּראַך.

פון די אַרטיסטן, וואָס זענען נאָך דער מלחמה אַריבער צום יידישן טעאַטער, דאַרף מען קודם כל דערמאָנען די באַוווסטע דייטשע אַרטיסטן דזשעני וואַליער, וועלכע איז געקומען קיין אַמעריקע שפּילן דייטש טעאַטער. אין יאָר 1919 ווערט זי אַנגאַזשירט דורך מאָריס שוואַרץ אין קונסט־טעאַטער. זי שפּילט יידיש טעאַטער קנאַפּע 10 יאָר. זי ווערט אַריינגעצויגן אין א גרויסן סקאַנדאַל, וואָס צווינגט זי צו פאַרלאָזן די יידישע בינע, און צוריקצופאָרן קיין דייטשלאַנד.

עס דאַרף נאָך דערמאָנט ווערן די בערלינערין העני לעימאַן, וועלכע איז אַריבער צום יידישן טעאַטער און געשפּילט אין קאָוונע און דערנאָך אין ריגע מיט קוטנערן. זי לייענט און שרייבט אַן אויסגעצייכנטן יידיש. מיט צוויי יאָר צוריק האָט זי זיך מגייר געווען.

די באַקאַנטע אָפּערעטן־אַרטיסטין ק. איז א פּראַוואָסלאַוונע. דערצויגן געוואָרן אין ווילנע אין א יידישער סביבה, האָט זי אַזוי אַרום באַוויזן אויסצולערנען גרינטלעך די יידישע שפּראַך. אָנגעהויבן אַלס כאָריסטין אין ווילנער יידישן טעאַטער און מיט דער צייט געוואָרן א באַוווסטע יידישע אָפּערעטן־שוישפּילערין. זי שפּילט ביזן היינטיקן טאָג יידיש טעאַטער, צוזאַמען מיט איר קריסטלעכן מאַן (א סערב).

מען דאַרף אַהער אויך צורעכענען: בוזעט — געווען אַמאָל א פילם־סטאַר, א קאַריקאַטוריסט, א קונסט־פאָטאָגראַף. זיין פאָטער איז געווען א דייטשער אָפיציר, וועלכער האָט זיך מגייר געווען און חתונה געהאַט מיט א יידישער פרוי, פון וועלכע ער איז געבוירן. בזעט זאָל שוין אַזוי אַרום האָבן געבוירן געוואָרן אַלס ייד. שפּילט ביזן היינטיקן טאָג יידיש טעאַטער, און פאַררעכנט פאַר א גוטן אַקטיאָר.

אָראַנסקי — א ברודער פונם באַרימטן רוסישן פילם־סטאַר איוואַן מאָזשוכין — אָנגעהויבן אַלס טעאַטער־פריזיר'ער ביי ניעזלאָבינען אין רוסישן טעאַטער, שפּעטער אָנגעהויבן צו שפּילן ראָלן ביי ביעליאַיעוון און אין יאָר 1912—13 אַריבער צום יידישן טעאַטער און געשפּילט ביי גוזשיקן, אויפטרעטנדיק אַלס גראַף אין „פּינטעלע ייד". ווי מ'גיט איבער זאָל אָראַנסקי פּונקט ווי זיין באַרימטער ברודער מאָזשוכין שטאַמען פון פּאָליאַקן.

אַנהעלי — א פּראַוואָסלאַווע — אָראַנסקיס פרוי, געווען א גלענצנדיקע אַרטיסטין, געשפּילט דערנאָך צוזאַמען מיט איר מאַן ביי גוזשיקן — א פּאָר מאָל אין דער וואָך רוסיש, און די איבעריקע טעג — יידיש.

א באַזונדער קאַפּיטל אינם יידישן טעאַטער זענען די משומדים. וועגן דעם — אין א צווייטן אַרטיקל.

אין ניו־יאָרק
צו באַקומען די „ליטעראַרישע בלעטער" ביי
מאַקס נ. מייזעל
MAX N. MAISEL — 424 Grandstreet
New-York

פאַרדריסלעכער דרוקפעלער אין אַ. ליעסינס לידער

אין ליד „פון דיר צו דיר" („ליט. בלעטער" נומ. 42, זייט 665), אין לעצטער שורה פון ערשטן פערז: אָנשטאָט „אָן שיעור אין דיין שיעור", דאַרף שטיין „אָן־שיעור אין דיין אָן־שיעור". עס דאַרף זיך לעזן:

אין איז מיין שאָטנדיקע זינד
דער שאָטן דיין —
דער שאָטן פון דיין ערד, וואָס שווינדלט
צוזאַמען מיט מיין זיין;
און איז דיין ערד נישטאָ,
פאַרבלייב איך ליכט אין דיר,
אין העל־געוועלבטן־בלאָ,
אָן־שיעור אין דיין אָן־שיעור.

אין ליד „הורכן פענסטער" אין ערשטער שורה פון אכטן פערז: פעלט א וואָרט „אין". עס דאַרף זיך לעזן:

טראָגט זיך דער געזאַנג אין בלויען און אין גרויען.

אין ליד „דאָס געוויין פון שאַהראַזאַד דאַרף אומעטום זיין דער אויסגלייך „שאַהראַזאַדיי" און נישט שאַהאַראַזאַד, וואָס איז נישט ריכטיק אויסגעלייגט.

קאָמיטעט אויף אַרויסצוגעבן אליעזר שטיינבאַרגס שריפטן
טשערנאָוויץ.

נאָר וואָס אַרויס פון דרוק איז א קנאַפּער צאָל
דער ערשטער באַנד פון
אליעזר שטיינבאַרגס שריפטן
מעשאלים באַנד I
— 320 זייטן פּראַכטפול געבונדן —
מיט פערצן האָלצשניטן פון אַרטור קאָלניק און א צייכענונג פון געאָרג לעווענדאַל אויף באַזונדערן קונסטדרוקפּאַפּיר.

אין דעם ראָזיקן באַנד גייען אַריין 150 משלים אין פינף ציקלען וואָס יעדער פון זיי הייבט זיך אָן מיט א באַזונדער מאָטאָ און אַריינפיר־פאַבל. דער באַנד באַקומט נאָך א באַזונדערע חשיבות דורך דעם, וואָס דער מחבר האָט אים אליין מסדר געווען, באַשטימט דעם הויסנלעכן אויסזען און צוגעגרייט צום דרוק. דער „קאָמיטעט אויף אַרויסצוגעבן אליעזר שטיינבאַרגס שריפטן" האָט נישט געקאַרגט קיין הוצאות און קיין טירחא, דעם באַנד אַרויסצוגעבן וואָס שענער און בעסער, און מען קען אָן איבערטרייבונג זאָגן, אז דאָס בוך קער צו די שענסטע און בעסט־אַרויסגעגעבענע אויפן יידישן ביכערמאַרק.

אינלאַנד — 250 ליי, אויסלאַנד — 1.60 דאָלער.
לוקסוס־אויסגאַבע: אינלאַנד — 500 ליי, אויסלאַנד — 3.20 דאָלער.
מיט באַשטעלונגען זיך ווענדן אויפן אַדרעס פון „שטיינבאַרג־קאָמיטעט":
Dr. Gabriel Rosenrauch, str. Universitâtii 4,
Cernauti, Romaria.

יידיש
וואָכנשריפט פאַר קולטור־ענינים, ליטעראַטור און קונסט
אַרויסגעגעבן פון דער יידישער קולטור = געזעלשאַפט
רעדאַקציע: מ. באָריישאָ, ד"ר ח. זשיטלאָווסקי,
לייבוש לעהרער, ה. לייוויק, דוד פּינסקי.
— אָנגעקומען דער № 20 —
אַבאָנאַמענט־פּרייז: אין די שטאַטן: 6 חדשים 2.50 דאָלאַר,
אין אויסלאַנד — 6 חדשים 3 דאָלאַר.
YIDDISH 130 E. 17-th str. New-York.
אין פּוילן — אַבאָנירט דורך די „ליטער. בלעטער"
פּרייז פאַר א קוואַרטל — 7 גילדן.
אַדרעס: „ליט. בלעטער", וואַרשע, לעשנאָ 10

א. אלמי/ניו־יאָרק

א. לוצקי און זיין ניי בוך

II

לוצקי קעגן לוצקין

ווען לוצקי האָט מיר נאָך מיט עטלעכע יאָר צוריק אָנגעזאָגט, אַז ער אַרבעט אויף אַ בוך, וואָס וועט טראָגן דעם נאָמען „בראשית—אינמיטן", האָב איך זיך דערפרייט: „אָט דאָ, האָב איך געטראַכט, וועט לוצקי זיך אַנטפּלעקן אין זיין פול דיכטעריש געשטאַלט!"

אָבער איצט, ווען דאָס בוך איז אַרויס און איך האָב עס עטלעכע מאָל איבערגעליינט, קאָן איך נישט שלום מאַכן מיט דער אַנטוישונג, וואָס דאָס בוך האָט מיר געבראַכט. „בראשית — אינמיטן" איז אַ „פּסולת", וואָס לוצקיס אימפּעטיקער, פלייצנדיק־פּאַרפלייצנדיקער שטראָם האָט צו אונז פאַרטראָגן.

איז לוצקי אפשר אין דעם נייעם בוך געוואָרן אומגעטריי זיך, אוועק אויף אַן אַנדער וועג? חלילה. ס'איז דער זעלביקער לוצקי. ס'איז דער זעלביקער אופן שרייבן, נאָר עפּעס האָט אַ מכשול געטראָפן. לוצקי האָט מורד געווען אַן זיין אייגענער שאַרפער און רויער אינטואיציע און אינגאַנצן זיך געוואָלט פאַרלאָזן אויפן באַוווסטזיניקן אינטעלעקטועלן — בקיצור, אויפן געדאַנקלעכן אויפנעם פון מענטשן און זאַכן — און ס'איז אַרויסגעקומען אַ „פילאָזאָפירן" אָן פּאָעזיע, נאַקעטע קערנער, אָן פּאָעטישער שאָלעכץ אויף זיי. ס'איז ווי דער דיכטער וואָלט אונז דערציילט די טעמעס פון אַ ריי לידער — און די לידער גופא פאַרגעסן אויפצושרייבן... לוצקי האָט זיך דאָ פשוט געלאָזט פאַרפירן פון אַ געוויסן סאָרט קריטיק, וואָס האָט אין זיינע לידער געזוכט בלויז פילאָזאָפישע שיחת־חולין, דערהויפּט וו. נאַטאַנסאָן, וואָס האָט אָנגעשריבן אַ בוך מכח לוצקיס פילאָזאָפיע... איז לוצקין, ווייזט אויס, איינגעפאַלן אַ מחשבה־זרה: ווי באַלד ביי מיר איז די פילאָזאָפיע דער עיקר — טאָ וואָס־זשע טויג די פּאָעזיע? וועל איך געבן דעם עיקר, דעם תוך, דעם תמצית... און דערפון דאָס בוך „בראשית — אינמיטן", וואָס באַווייזט אונז, אַז לוצקי איז נישט קיין פילאָזאָף, נאָר אַ פּאָעט — און אַז דאָ, וווּ ער וויל בלויז פילאָזאָפירן, קומט אַרויס אַ מאכל אָן פּאָעזיע און אָן פילאָזאָפיע...

אוודאי זענען אויך אין „בראשית — אינמיטן" פאַראַן גוטע פערזן, פּאָעטישע פערזן, אָבער זיי ווערן בטל־בששים אין דעם פּסולת, ווי דאָס ביסל פּסולת ווערט בטל־בששים אין דעם ים פּאָעטישער ליכטיקייט פון זיין ערשט בוך. אין אַ טייל פון די לידער אין נייעם בוך דערגייט לוצקי צו אַזוינע קוריאָזן, ווו ער פאַרטראַכט זיך ממש נישט מכח דעם באַטייט פון פשוטע ווערטער, למשל, אין דעם ליד „ווי אַזוי איז געוואָרן אַ מענטש"(ז. 67). אדרבא, לייענט: „אומז'ו איז פאַרגאַן אין טראָגן מיט אַ מענטש. האָט אומזו זיך פאַרקוקט אויף יאוש. יאוש האָט אַ זיפץ געטון פאַר צווייפל. צווייפל האָט עס אויסגעהערט מיט ספק. ספק האָט געקווענקלט מיט פיליכט. פיליכט האָט זיך דורכגעשמועסט מיט אפשר. אפשר האָט זיך נאָכגעפרעגט ביי טאָמער. טאָמער האָט געגישטערט ביי מסתמא. מסתמא האָט געדרונגען, אַז ס'איז מעגלעך. מעגלעך האָט געוויזן אויף וואַרשיינלעך. וואַרשיינלעך האָט אַ ווינק געטון אויף גריילעך" — און אַזוי ווייטער. ווען לוצקי וואָלט נישט אויסן געווען סתם צו פילאָזאָפירן, נאָר אַזאַ ליד וואָלט זיך פגן אים סטיכיש אַרויסגעריסן, וואָלטן מיר אפשר געהאַט אַ פיינע וואַריאַציע פון ווערטער, פון באַגריפן; יעדנפאַלס וואָלט אים זיין שפּראַכלעכער חוש אונטערגעזאָגט, אַז צווייפל און ספק, אפשר און פיליכט, אָדער אוודאי, זיכער, געוויס, באַשטימט, ווי עס ניט ווייטער אין דעם איינעם ליד, זענען סינאָנימען, האָבן איין־און־דעמזעלביקן מיין און זיי קענען דעריבער נישט זיין אין קאָנפליקט איינע מיט די אַנדערע, אָדער שטייגערונגען אין דער עוואָלוציע פון מענטש־געבורט. אינטואיטיוו וואָלט ער אפשר אויך געשפּירט, אַז „פיליכט" און „וואַרשיינלעך" זענען נישט קיין יידישע ווערטער, נאָר גערמאַניזמען. אָבער ווען די דיכטערישע אינטואיציע זיינע וואָלט דאָמינירט זיין צווייט בוך, ווי דאָס ערשטע, וואָלט „בראשית — אינמיטן" כלל אויף דער וועלט נישט געקומען, אָדער געקומען אין אַ גאַנץ אַנדער געשטאַלט. מיר וואָלטן פאַרשפּאָרט צו לייענען אַזוינע פערזן, ווי די דאָזיקע:

גאָט אַליין — איז נישט אַליין —
אַ פּאָרײין,
אַ געזעלשאַפט פון געטער:
יהוה.
אל.
שדי.
אלהים.
אדוני.
און דער בונד פון אַלע געטער —
איז אַ סוד:
אחד. (גאָט, ז. 68

נאָר וואָס איז שייך ציטירן, אַז מיט דער אויסנאָם פון אַ צוויי־דריי לידער אין דעם בוך, איז אַלץ אויפן איינעם שטייגער?... אָט גייען אוועק אַרום דרייסיק זייטן מיט פערזן וועגן „איידער־איידער", ווערט ממש דער קאָפּ פאַרדולט מיט דעם איידער און איידער־איידער און איידער־איידער־אַ־דער. אַזוי כסדר און כסדר: ווערטער, ווערטער אָן צוזאַמענהאַנג, אָן שווונג, און דער עיקר: אָן דעם הויך פון פּאָעטישער שיינקייט, מחמת אויך דער אומזין קריגט אַ זין, ווערט אפילו טיפזיניק, אויב דורכגעליכטערט דורכן קינסטלערישן געמיט, דורך דער דיכטערישער אינטואיציע. ס'טוט פשוט ווי דאָס האַרץ! און נאָכן איבערלייענען ביזן לעצטן זייטל די לידער פון „בראשית — אינמיטן", קערט מען זיך אום, ווי זיך צו ראַטעווען פון דעם אומזיניקן כאַאָס, צו די זייטן 15 און 17, ווו עס געפינען זיך צוויי לידער, וואָס לאָזן אונז דערקענען — כאָטש נישט אַזוי לייכט — לוצקין פון „אומעטיק און פריילעך".

אָבער נישט בלויז מיט די פערזן אין זיין צווייט בוך האָט זיך לוצקי פאַרמאָסטן קעגן לוצקין, נאָר אויך מיט די מעטאָדן, וואָס ער באַנוצט דאָ — מעטאָדן, וואָס זענען פריקרע און אָפּשטויסנדיק. אין אָנהייב בוך איז דער דיכטער מודיע: „אַליין דער מחבר. אַליין דער פאַרלעגער. אַליין דער פאַרקויפער". צום סוף בוך יאַוועט זיך פלוצים אַ לוצקי־קאָמיטעט, וואָס דערציילט חדושים וועגן און אַרום לוצקין, אין אָט דעם לשון: „די גרעסטע יידישע פּאָעטן און קריטיקער איבער גאָר דער וועלט האָבן געשריבן מיט גרויס ענטוזיאַזם וועגן דער איינציקאַרטיקייט פון א. לוצקי, און אַלע זענען מיט דער מיינונג, אַז ער איז דער בעסטער אימפּראָוויזאַטאָר און דער אָריגינעלסטער פּאָעט־פילאָזאָף אין דער יידישער ליטעראַטור"... און ווייטער: „לויט אונזער איינענער מיינונג (דעם קאָמיטעטס מיינונג, הייסט עס... א. אל.) און לויט דער מבינות פון גרויסע יידישע שרייבער, איז דאָס בוך „בראשית — אינמיטן" פון א. לוצקי אַן אַנטפּלעקונג אין דער וועלט־ליטעראַטור מיט זיין פּאָעטישן (און) פילאָזאָפישן באַנעם". — אַלזאָ, איידער דאָס בוך איז נאָך דערשינען אויף גאָטס וועלט, איז עס שוין, ווי איר זעט, געווען אַן אַנטפּלעקונג אין דער וועלט־ליטעראַטור. טאַקע פלאַי־פּלאַים!... אין אַן אַנדער נאָטיץ איז דער זעלבער מיסטעריעזער קאָמיטעט מודיע, אַז „עס וועט זיין אַ פרייד פאַר די טויזנטער לייענער פון א. לוצקיס שאַפן, צו וויסן, אַז דער באַרימטער פילאָזאָף און עסייאיסט וויליאַם נאַטאַנסאָן, וועלכער האָט געמאַכט אַ רושם אין דער יידישער ליטעראַטור מיט זיין נייעם בוך „אינטעליגענט, קונסט און קינסטלער", האָט פאַרטיק אַ בוך צו דרוקן פון נאָענט פיר הונדערט זייטן וועגן א. לוצקי. דאָס בוך רופט זיך „די פילאָזאָפיע אין א. לוצקיס פּאָעזיע".

אויב שוין יאָר אַ קאָמיטעט, וואָלט מען געדאַרפט האָבן אַ קאָמיטעט, וואָס זאָל נישט דערלאָזן, אַז דער לוצקי פון „בראשית — אינמיטן" זאָל מנצח־זיין דעם לוצקי פון „אומעטיק און פריילעך". אַ קאָמיטעט, וואָס זאָל נישט דערלאָזן, אַז לוצקיס שטראָם זאָל אָפּגעווענדט ווערן פון זיין אומגעטלבאַרן און אימפּעטיקן לויף און ווייטער אוועק (אַראָפּ) מיטן שטעג פון „בראשית — אינמיטן".

לוצקי איז אַן אָריגינעלע, עקזאָטישע ערשיינונג אין דער יידישער דיכטונג; עפּעס זעט ער אַנדערש, הערט אַנדערש, זאָגט אַנדערש און מאַכט אונז „באַנעמען" אַנדערש. דערפאַר ווילט זיך האָפן, אַז „בראשית — אינמיטן" איז נישט דער אָנזאָג פון לוצקיס פּאָעטישן אונטערגאַנג, נאָר אַ צייכן פון צייטווייליקן איבערברוך — צווישן „אומעטיק און פריילעך" און אַ ניי ווערק פון דעם זעלביקן פאַרנעם און ווערט.

די באַלאַדע — די וויזיע פון בלוט

(רעפעראַט פון איציק מאַנגער אין וואַרשעווער ליטעראַטן־פאַריין)

אין ליטעראַטן־פאַריין האָט איציק מאַנגער געהאַלטן זייער אַן אינטערעסאַנטן רעפעראַט „די באַלאַדע — די וויזיע פון בלוט". ס'איז געקומען די וואַרשעווער יידישע ליטעראַרישע משפחה און אויך אַ געקליבענער עולם פון צוהערער. איציק מאַנגער איז דיכטער אויך אין זיין רעדן. ער רעדט בילדעריש, וואַרפט פיינע רעפיניציעס, בליצט מיט שיינע געדאַנקען. זיין רעפעראַט איז אַ קונסט־ווערק.

איציק מאַנגער
(צייכנונג פון יצחק ברוינער)

איציק מאַנגער זאָגט:

„אייגנטלעך איז שווער צו דעפינירן דאָס וועזנטלעכע פון דער באַלאַדע אַזוי שרייבט איינער פון די אומצאָליקע ליטעראַטור־דאָצענטן אין זיין אַריינפיר־וואָרט צו דער אַנטאָלאָגיע פון דער דייטשער באַלאַדע. ס'לאָזט זיך נאָר זאָגן — שרייבט ער, — אַז די באַלאַדע איז אין איר אורשפּרונג געווען אַ טאַנץ־ליד און איז ביי היינטיקן טאָג אידענטיש מיטן אַמאָל אַזוי־גענגבאַרן נאָמען ראָמאַנצע.

פאַרשטייט זיך, אַז פון דעם דאָזיקן אַריינפיר ווערן מיר ווינציק וואָס קלאָר וועגן דעם מהות פון דער באַלאַדע. און כדי אָנצוטאַפּן דאָס וועזנטלעכע פון דער באַלאַדע, וועט איר מיר מוזן מוחל זיין דאָס אָפּערירן מיט קאָנקרעטע בילדער אָנשטאָט מיט אַבסטראַקטע דעפיניציעס. פאַראַן אַזעלכע ענינים, וואָס לאָזן זיך בשום אופן נישט פּענטען דורך אַ פאָרמולע.

דער רעדנער ברענגט אַ פּאָר ביישפּילן און צייכנט אָן די איבערגאַנגען פונם ליריש־אידילישן און ליריש־עלעגישן צום באַלאַדישן. דאָס גאַסן־מיידל, וואָס בלאָנדזשעט אויפן נאַכטישן טראָטואַר, און רופט אַרויס איר איינענעם שאָטן מיטן וואָרט „קום!". דער שווערער דראַמאַטישער געראַנגל מיטן שאָטן פאַרוואַנדלט דעם ליריש־עלעגישן עלעמענט אין באַלאַדע.

דער ביישפּיל פונם קינד, וואָס שפּיגלט זיינע בלאָנדע חנען אין בלויען שפּיגל און ווערט מיט דער אָנפאַלנדיקער רעמערונג איבעראַשט דורך דער שוואַרצער געשטאַלט, וואָס ציט זיך אויס איבער דער גאַנצער לענג פונם שפּיגל. דער אויסטערלישער געשריי פונם קינד, דער געשריי פון פחד — דאָס איז — די באַלאַדע. דאָס סוחרל, וואָס שפּילט זעלבסטבאַוווסט און זיכער מיטן זילבערנעם טאָלער. און ווי אַזוי דער דאָזיקער אידיליש־גראָטעסקער מאָמענט פאַרוואַנדלט זיך אין אַ באַלאַדיש־דראַמאַטישן, אַדאַנק דעם אומזין־שפּיל, וואָס פאַרוואַנדלט דאָס סוחרל אין אַ קרבן פונם גרויסן זילבערנעם טאָלער — די לבנה.

די באַלאַדע, זאָגט דער רעפערענט, דאָס איז דער טונקעלער רוף, וואָס שלאָפט אין אונזער בלוט. דער אומזין, וואָס דרימלט הינטער אונזער לאָגיק. דער פלאַטער פון די קראָען דורך אונזער קלאָרן געמיט. די דראַמאַטישע בליצן, וואָס טראָגן זיך איבער די לאַנדשאַפטן פונם מענטשלעכן געמיט.

אינטערעסאַנט האָט דער רעפערענט אַנאַליזירט די באַרימטע באַלאַדע „דער ערל־קעניג" פון געטע. ער באַווייזט, אַז דער פאָטער איז אין דער דאָזיקער באַלאַדע אַן איבעריקער מאָמענט. אַ קילער ראַציאָנאַליסטישער אַנטיטעז, וואָס האָט קיין שום אָרגאַנישע שייכות נישט צו די האַלוצינאַציעס פונם פיבערנדיקן קינד.

אין דער דאָזיקער באַלאַדע דערקענען מיר בולט דעם פחד פון געטען — זיין אייביקע מורא פאַרן פאַרלירן דאָס גלייכגעוויכט. די דאָזיקע מורא, וואָס געטע האָט אין זיך געטראָגן אָנגעהויבן פון זיין „ווערטער" צייט, ביז אין די שפּעטע יאָרן פון זיינע אָלימפּישע דערגרייכונגען.

דער דאָזיקער פחד האָט אַריינגערוקט די געשטאַלט פונם פאָטער איז דער באַלאַדישער אַטמאָספער פונם „ערל־קעניג". און אַזוי אַרום איז דער באַלאַדישער שווונג אָפּגעשוואַכט געוואָרן. די מורא צו קוקן דער מיסטעריע גלייך אין די אויגן אַריין, האָט אַדאַנק דעם קלאַסישן באַנעם פון גלייכגעוויכטיקייט געלייגט דער באַלאַדישער דערגרייכונג שטיינער אין וועג.

דאָס, וואָס דעם קלאַסיקער איז נישט געלונגען, איז געלונגען די ראָמאַנטיקער בירגער, און פאָ. (פאַר מיר איז ראָמאַנטיק נישט קיין שול־באַגריף!).

דער רעדנער פּאָלעמיזירט מיט דעם פאַלשן אויסטייטש פון ראָמאַנטיק. ער רופט אָן די ראָמאַנטיק די ווענדונג צום אילוזאָרישן, די באַפרייערין פון דער מענטשלעכער פאַנטאַזיע, די וווּנדערלעכע שוועסטער, וואָס האָט פאַרברודערט דעם מענטש מיט די עלעמענטאַר־גייסטער. די גרויסע ליבע צו דער פאָלקס־נשמה און צו אַלע פעלקער. אויב דער קלאַסיקער געטע האָט, למשל, געוואָרפן דאָס וואָרט „וועלט־ליטעראַטור" האָבן די דייטשע ראָמאַנטיקער די „וועלט־ליטעראַטור" רעאַליזירט.

דער רעפערענט שטעלט זיך אָפּ אויפן עצם פון דער באַלאַדע און אונטערשטרייכט איר קרובהשאַפט מיט דער דראַמע. ער מאַכט אַ ליטעראַטור־געשיכטלעכע עקסקורסיע איז באַמערקט, אַז די גערמאַנישע פעלקער, וואָס האָבן רעאַליזירט די באַלאַדע הן אין זייער פאָלקלאָר הן אין זייער קינסטלערישער ליטעראַטור — זענען אויך די טרעגער פון דער גרויסער דראַמע.

ער באַרירט די שייכותן פון דער אַלט־ענגלישער פאָלקס־באַלאַדע צו שעקספּירס טראַגעדיעס.

די ליניע, וואָס פירט דירעקט פון דער עדוואַרד־באַלאַדע, דער לאָרד ראַנדאָלף־באַלאַדע צו שעקספּירס „מאַקבעט" א. א. וו. ער וויל אין סטרינדבערגס גראַנדיעזע „חלום־שפּילן" געפינען דעם שייכות צו דער אַלט־נאָרדישער פאָלקס־באַלאַדע. — אינטערעסאַנט איז עס, — באַמערקט דער רעפערענט, — וואָס די סלאַווישע און ראָמאַנישע פעלקער, וואָס האָבן דעם באַלאַדישן מאָמענט אין זיך נישט געטראָגן, זענען הינטערשטעליק אויך אין זייערע דראַמאַטישע דערגרייכונגען.

מערקווירדיק איז, וואָס אין יידישן פאָלקס־ליד געפינען זיך זעלטן באַלאַדישע בליצן. און דערפאַר טאַקע איז די דראַמע דאָס צרה־קינד פון דער יידישער ליטעראַטור.

דער רעפערענט מאַכט אַ ליטעראַטור־געשיכטלעכן שפּאַציר איבער דעם געראַנגל פון דער יידישער ליטעראַטור מיט דער באַלאַדע, אָנהויבנדיק מיט פּרצעס „מאָניש" ביז צו מאַני לייבן, און שטעלט זיך אָפּ אויף זיינע אייגענע באַלאַדישע עקספּערימענטן.

דער קאַמף פאַר דער באַלאַדע — פאַרענדיקט דער רעפערענט — איז דער קאַמף פאַר דער גרויסער יידישער טראַגעדיע. די וווּנדערלעך־שוואַרצע בלום פון דער דיכטונג — די באַלאַדע איז דער וועג־ווייזער צו דעם דראַמאַטישן דיאַלאָג, צו דער דראַמאַטישער קאָמפּאָזיציע.

X.

ביבליאָטעקן און לעזער

ביי אונז באַקומט איר אומזיסט ביכער

פאָדערט אונזער קאַטאַלאָג!

אויך פּוילישע ביכער זייער ביליק

אַדרעס: Wyd. Sz Goldfarb, Warszawa, Zamenhofa 31

דאס בוך, וואס כ'האב אקארשט איבערגעלייענט

„דאָס בוך פון סאַן־מיקעלע" פון אַקסעל מונטהע, 463 זייטן.

צווישן דער גאַנצער מענגע ביאָגראַפיעס און מעמוארן, אויטאָ־ביאָגראַפיעס און מאָנאָגראַפיעס, לעבנסגעשיכטעס לויט דאָקומענטן אָדער בריוו און אַזוי ווייטער, וואָס הערן נאָך אַלץ נישט אויף צו דערשיינען אין דער לעצטער צייט — פאַרנעמט „דאָס בוך פון סאַן־מיקעלע" אַ באַזונדערן און ביז גאָר אייגנאַרטיקן אָרט.

אין די מער ערנסטע ביאָגראַפישע ווערק ווערט געוויינלעך די אָדער יענע פּערזענלעכקייט דער מיטלפּונקט פון דער געהעריקער תקופה. עס איז פאַר די מחברים לייכטער אַזוי־אַרום צו באַנעמען דעם נאָענטן אָדער ווייטן אַמאָל, כדי דורך דעם בעסער צו פאַרשטיין דעם איצט און אפשר נאָר פאַרויסצוזען דעם שפּעטער פון אונזער קאָמפּליצירטער תקופה.

מערסטנטייל אָבער שרייבט מען סתם־זכרונות וועגן זיך אין דער פאַרגאַנגענהייט, ווייל מען איז, ווי אַפּטאָן סינקלער זאָגט אין דער הקדמה צו זיין אויטאָביאָגראַפיע, אַלט אָדער מען פילט זיך גענוג אַלט, כדי זיך צו דערלויבן „אָט־אָ־דעם לייכטן און באַקוועמען אַרט שרייבן". און אָט דער מין ביכער איז שוין זעלטן־ווען מער ווי צייט־פאַרטרייב הן פאַרן מחבר און הן פאַרן לייענער.

אויך אַקסעל מונטהע, דער לייב־מעדיקער פון דער שוועדישער קעניגין, אַ שילער פון דעם באַרימטן פראַנצויזישן נערוון־דאָקטאָר און היפּנאָז־מייסטער שאַרקאָ (1825—1893) — האָט זיין בוך געשריבן אויף דער עלטער — צו 70 יאָר און האַלב בלינד. אים האָט באַוויגן צו שרייבן זיינער אַ פריינט, וואָס האָט אים געראָטן, אַז פאַר אַ מענטשן, וועלכער ליידט פון שלאָפלאָזיקייט, און וויל אַנטלויפן פון זיך און פון דעם אומעט אין זיך, — איז קיין בעסערע עצה נישטאָ ווי צו שרייבן זכרונות.

אָבער אַקסעל מונטהעס בוך האָט שטאַרק איבערגעוואַקסן דעם פריינטס אָנווייזונג צו שרייבן וועגן מונטהעס אויסערגעוויינלעכע היים סאַן־מיקעלע. אין משך פון לאַנגע יאָרן האָט מונטהע עקשנותדיק געבויט זיין היים. ווי אַ גריכיש טעמפּל האָט זיך סאַן־מיקעלע אַריינגעוואַקסן אין דער פּרעכטיקער ראַם פון אַנאַקאַפּרי (מיט 777 פעלז־שטאַפּלען העכער פון אינזל קאַפּרי) און צוזאַמען מיט די דאָרטיקע וווּנדערבאַרע בערג, וואַסער און מאַרמאָר ברוכטיילן פון טיבעריאַס צייטן — שאַפט סאַן־מיקעלע איצט פאַר דער היימישער פּרימיטיווער נאַטור־באַפעלקערונג דעם אייביק־נייעם וווּנדער.

פאַר דער באַפעלקערונג, פאַר די טוריסטן, פאַר אַלעמען, — אַחוץ פאַר מונטהע אַליין. אַלס דרייסטן געזאָגט צו דער זון האָט ער געבויט זיין היים, און איבער דער בלענדנדיקער זון־העלקייט האָט ער זיין היים געמוזט פאַרלאָזן. אין דעם אַלטן שאָטנדיקן טורם מאַטעריטאַ — ווו די מאַטע שיין האָט נישט געריצט זיינע קראַנקע אויגן — האָט ער געשריבן זיין בוך. און אין אָט דעם האַלב־קלויסטער, האַלב־פעסטונג נאָך פון דאַנטעס צייטן, האָבן זיך אַריינגעריסן די איבערלעבונגען פון זיין פילפאַרביק, פּילזייטיק דורכגעגאַנגענעם לעבן און פאַרפלייצט, פאַרשלונגען די איינצלנע זוניקע שטראַלן פון סאַן־מיקעלע.

אַ מערקווערדיק לעבן פון אַ מערקווערדיקער פּערזענלעכקייט.

ער האָט אַחוץ שוועדן — אויך פראַנקרייך, איטאַליען און ענגלאַנד פאַר זיין אייגן לאַנד — און אַחוץ שוועדיש — אויך פראַנצויזיש, איטאַליעניש, ענגליש און דייטש פאַר זיין אייגענער שפּראַך געמאַכט. אַ גוטער מוזיקער און קענער פון גריכישער סקולפּטור, אַ טיפער מענטשן־פּסיכאָלאָג און נאַטור־פאָרשער מיט אַן אויסערגעוויינלעכער ליבע צו חיות, פייגל, בלומען און ביימער — איז ער געווען אַ גענגשטאַנד פאַר אומענדלעכע דיסקוסיעס אין זיין סביבה און ווייט אויסער איר. און מען איז נאָך ביז איצט נישט אייניק געוואָרן אויף איין באַצייכנונג פאַר דער מערקווירדיקער פּערזענלעכקייט: רעאַליסט אָדער מיסטיקער, נאַטור־מענטש אָדער פאַוסטישער גייסט, היפּנאָטיזיאָר, שאַרלאַטאַנישער מאָדע־דאָקטאָר אָדער ערנסטער וויסנשאַפטלער?

און פּונקט אַזוי זענען אויך די קריטיקער ביז איצט נישט אייניק אויף אַ נאָמען פאַרן בוך פון זיין מערקווערדיק לעבן: אויטאָביאָגראַפיע אָדער מעמוארן פון אַ דאָקטאָר, דאָס בוך פון טויט אָדער טייזנט און איין געשיכטע פון לעבן, אָדער גאָר עוואַנגעליום פון ליבע?

די 463 זייטלעך פונם בוך זענען פאַרטיילט אין 24 קאַפּיטלען אויסער דעם נאָכוואָרט. און נישט נאָר יעדעם קאַפּיטל, נאָר אויך יעדעם זייטל, העכסטנס יעדע צוויי זייטלעך פונם בוך טראָגן מיט זיך רעכט אַ באַזונדערן נאָמען.

ס'איז נישט קיין משפּחה־כראָניק, און דאָס פּריוואַט־לעבן איז אין זיי ביז גאָר פאַרשלייערט. קיין רמז וועגן דעם שוועדישן הויף. נישט בלויז איין סביבה און נישט בלויז איין לאַנד. פון בעטלער און גאַסן־פרויען ביז מיליאָנערן און קעניגלעכע לייט, דורך אַלע שטופן פון מענטשלעכן שטאַנד.

און דאָך פילט זיך מונטהעס פּערזענלעכקייט פון יעדער שורה אַרויס. און דאָך וואַקסט פונם גאַנצן בוך אַרויס אַן איינהייטלעך בילד פון אונזער צעשפּליטערטער מאָדערנער צייט.

ער איז הונדערטפּראָצענטיקער דאָקטאָר. אַ דאָקטאָר פון פאַרצייטנס, ווען אַ „היילער" איז איינצייטיק געווען אויך אַ מכשף, אַ פּאָעט, אַן אַרטיסט, אַ קונצן־מאַכער — אַלץ, וואָס איז נאָר שפּעריש מעגלעך, כדי צו דינען דעם גרויסן היילִיקן צוועק — היילן דעם מענטשן.

פון פאַרצייטנס שוין — זענען דאָך מעדיצינער און שרייבער קאָלעגן. פּונקט ווי פאַרן שרייבער זענען נויטיק טיפער אַנאַליז און זיכערע דיאַגנאָסטיק — אַזוי זענען פאַרן מעדיצינער נויטיק פאַנטאַזיע און פּסיכאָלאָגישע קענטעניש. וואָס קאָמפּליצירטער די צייט, וואָס אַנטוויקלטער די הייל־קונסט — אַלץ מער וואַקסן אויס באַריר־פּונקטן צווישן מעדיצין און ליטעראַטור. און אויב מונטהע האָט אין משך פון זיין גאַנץ לעבן אויסגענוצט זיינע שרייבערישע פעיקייטן נאָר אויף רעצעפּטן — האָט ער צום סוף פון זיין לעבן זיינע אַלע דערפאַרונגען פון זיין קאָלאָסאַלער פּראַקטיק, די געוויינהייט אַרויסצוטראָגן אַ פעסטן דיאַגנאָז און צו שטעלן אויפן שפּיץ נישט מער און נישט ווייניקער ווי אַ מענטשיש לעבן — אינסטינקטיוו איבערגעטראָגן אין זיין בוך. ער האָט זיך אין זיין פּראַקטיק נישט באַשרענקט אויף זיין הויפּט־ספּעציאַליטעט נערוון־קראַנקהייטן, נאָר זיך אויך אָפּגעגעבן מיט גינעקאָלאָגיע, כירורגיע און א. א. וו. ביז וועטערינאַריע (זיין ליבלינגס באַשעפטיקונג). און אויך אין זיין אַרט שרייבן איז ער אַמאָל כירורגיש שאַרף און שניידנדיק און ערטערווייז אומדערוואַרטעט ווייך און אַפילו צעפלאָסן, סענטימענטאַל.

זון־פאַרשוכרטע העלעניסטישע קאַפּרי־בלעטלעך פלעכטן זיך ביי אים איבער מיט עכט־סקאַנדינאַווישע שטייף־געפרוירענע, פּראָסטיק־שאַרפע לעפּלאַנד־באַשרייבונגען. לייכט־עלעגאַנטע געזעלשאַפט־געשיכטן — מיט מיטלאַלטעריש־שוידערהאַפטע שילדערונגען וועגן דער כאָלערע אין נעאַפּאָל און ערד־ציטערניש אין מעסינאַ. מעדיצינישע באַהאַנדלונגען וועגן היפּנאָז, הידראָפאָביע און וויוויסעקציע — מיט ביי'ע טראַגי־סאַטירישע לעבנס־פּאָרסן.

אָבער אומעטום איז אַקסעל מונטהע דער גרויסער קענער פון מענטשן, אומעטום — דער הייסער, טיף־פאַרשטענדיקטער פריינט פון חיות, אומעטום — דער אומדערמידלעכער פאָרשער פון טויט.

טויט!

לעאָפּאַרדי, דער גרויסער איטאַליענישער דיכטער, וואָס פון יוגנט אָן באַזינגט ער און כישופט אַרויס דעם טויט, איז געהיים אַנטלאָפן פון דער נעאַפּאָלער כאָלערע. און פּונקט אַזוי איז אַנטלאָפן פון דער פּעסט אין באָרדאָ דער פילאָסאָף פון טויט — מאָנטיין. און אַפילו שאָפּענהויער, וואָס האָט אַזוי פאַרלייקנט דאָס לעבן, פלעגט נישט קאָנען רויק אויסהערן אַ געשפּרעך וועגן טויט. אַזוי דערציילט מיט אַן איראָנישן שמייכל אַקסעל מונטהע. ווייל ביי אים אַליין וואָרצלט נישט נאָר אַבסטראַקט יעדער געדאַנק און יעדעס געפיל אינם טויט. פון די יונגע סטודענטישע יאָרן אָן האָט ער אָן אויפהער, אַנטשלאָסן און דורשטיק, געשטרעבט צו אַן ענגער באַנעגעניש מיט דעם גרעסטן קעגנכח פונם לעבן — מיטן טויט. און יעדעס מאָל האָט ער אין דער טויזנטפּנימדיקייט פונם טויט, וואָס האָט נישט קיין גרענעצן און אין דעם קבר, וואָס ווייסט נישט פון קיין נאַציאָנאַליטעטן, מיט נישט קיין געשטילטן הונגער געזוכט און געניששטערט אַ נייע אַנטפּלעקונג.

ווי אַ בייטש איבער דער פּוסטער אויסערלעכער פּאָמפּעזקייט, מיט וועלכער מענטשן רינגלען אַרום דעם טויט, ווירקט די מעשה מיטן מתים־באַגלייטער. מונטהעס אַ יונגער פּאַציענט, וואָס ער פירט אים אַהיים, קיין שטאָקהאָלם, שטאַרבט אויפן וועג. אַן געלט־מיטלען, באַלזאַמירט מונטהע דעם מת און פירט די טרומנע קיין שטאָקהאָלם. אין דעם זעלבן מתים־וואַגאָן פירט אַ פּראָפעסיאָנעלער מתים־באַגלייטער אַ טרומנע מיט אַ רוסישן גענעראַל קיין ניזשני־נאָווגאָראָד. און

שטאָקהאָלם טראָגן די שול־חברים די טרומנע אויף די הענט ביזן קבר. די מוטער ליגט אויפן קבר די ליבלינגס־בלומען פון איר זון. און אין ניזשני־נאָווגאָראָד קומט פאָר מיט גרויסן מיליטערישן פאראד די לויה. נאָכער דער שיכורער מתים־באַגלייטער האָט פאַר דער גרעניץ א טעות געהאַט — און דעריבער איז אין שטאָקהאָלם אזוי רירנד געבראכט געוואָרן צו קבורה... דער רוסישער גענעראל מיט דער איקאָנע אויפן האַרצן. און אין ניזשני־נאָווגאָראָד איז אזוי פייערלעך באַגראָבן געוואָרן דער שלעכט־באַלזאַמירטער, שוואַכער קערפּער פונם שוועדישן יינגל...

און ווען מונטהע אליין איז איין מאָל ביים אָראָפּשטייג פון מאָנבלאַן פאַרשאָטן געוואָרן מיט א באַרג שניי — איז זיין לעצטער אָנגעטרענגטער ווונטש געווען צו דערזען דעם טויט אין זיין גאַנצער גרויס. אָבער חווקא אָט־אָ די אוממענטשלעכע אָנשטרענגונג זיינע האָט אים דעמאָלט דערהאַלטן ביים לעבן.

טויט און לעבן — די אָפּשייד־ליניע צווישן זיי איז ביי מונטהע ביזן סוף נישט פעסטגעשטעלט געוואָרן. און ווען ער האָט שוין נישט געקאָנט ראַטעווען א קראַנקן האָט לעבן, האָט ער אים מיט א רויקן געוויסן געהאָלפן שטאַרבן. אליין, אפילו דעם טויט אליין, האָט ער גענומען צו הילף, כדי צו פאַרגרינגערן די ליידן פון דעם מענטשן.

דער מענטש, און נישט מענטשן — נישט מענטשהייט האָבן אייגנטלעך אַקסעל מונטהע טיף אינטערעסירט. ער, דער שטאַרק־אַנטוויקלטער מענטש, איז אין זיין סאָציאַלער שטעלונג שטאַרק אָפּגעשטאַנען, און מענטשן האָט ער ליב נאָר פון רחמנות־געפיל. עס איז אמת דאָ ביי א ם א בילד פון דעם לידיקגייערישן פאַריז מיט די הונגערטער מענטשן, וואָס קומען אהין אויסגעבן געלט נאָך דערפאַר, ווייל זיי ווייסן נישט וווהין דאָס געלט אהינצוטון. עס רייסן זיך אמת ביי אים ערטערווייז דורך שאַרפע, בייז־איראָנישע פראַזן קעגן זיינע רייכע פּאַציענטן, וואָס זוכן מיט ליכט א מאָדערנע קרענק און וואָס זייער קרענק באַשטייט מערסטנטייל אין זייער הפקר־לעבן, אין דעם צופיל געלט און אין דער באַדערפעניש צו זיין קראַנק. און גלייך דערמיט, אלס שאַרפער קאָנטראַסט גייט די שרעקלעכע נויט פונם „אָרעמען" פאַריז, ווו א געפערלעך קראַנק קינד ווערט אָפּגעריסן אויף די קני פון זיין מוטער. ער האָט נאָך קיינמאָל אין א תפיסה נישט געזעסן קיין מיליאָנער, הגם ער ווייסט גוט, אז דער, וואָס זאַמלט אָן רייכטימער, גנבעט זיי פאַרשלייערטערהייט ביי די „אָרעמע". ער קאָן זיך זייער גוט צופּאַסן צו מענטשן פון אַן אַנדער קלאַס אָבער אומעטום פילט זיך ביי אים אָן אינסטינקטיווע פילאַנטראָפּישע באַציונג צו זיי. אין זיין פּראָטעסט קעגן דער סאָציאַלער אומגערעכטיקייט קלינגט א סך שוואַכער ווי דער פּראָטעסט קעגן אַרויסשטעלן די חיות אויף א ביין וונדער אין די זאָאָלאָגישע גערטנער און צירקן.

ער שטרייכט אומעטום אונטער דעם פּאַטאָלאָגישן און פיזיאָלאָגישן אונטערשייד צווישן מענטש און חיה און דערפאַר האַלט ער, אז די וויסנשאַפטלעכע עקספּערימענטן פאַר מענטשן־קראַנקהייטן דאַרף מען מאַכן אויף א מענטשן גופא. און די מענטשן צוליב די עקספּערימענטן ליגט ער פאַר צו נעמען צווישן די פאַרברעכער אין תפיסה. אָבער דערביי פאַרטיפט ער זיך נישט אין דעם עצם־ענין פאַרברעכן און תפיסה.

ער פאַרטיפט זיך בכלל נישט אין קיין שום אַלגעמיינע פּראָבלעמען. ער האָט געלעבט לויט זיין אינסטינקט און גלויבט אין זיין אינסטינקט מער ווי אין זיין פאַרשטאַנד. אפילו אונטער היפּנאָטישער ווירקונג, זאָגט מונטהע, טוט דער מענטש נאָר דאָס, וואָס עס איז אין אים אינסטינקטיוו פאַרוואָרצלט. אגב קריטיקירט ער שאַרף שאַרקאָס היפּנאָז־טעאָריעס און פון זיך אליין וואַרפט ער אַראָפּ דעם נאָמען היפּנאָטיזיאָר.

אינסטינקטיווער גלויבן איז פאַר מונטהען א סך וויכטיקער פון וויסן און פאַרשטיין. די קאַטוילישע קירכע דערקלערט קיינמאָל גאָרנישט און בלייבט די גרויסע מאַכט אין דער וועלט, בשעת די פּראָטעסטאַנטישע קירכע פּרוווט אלץ צו דערקלערן און צעפאַלט זיך דערביי אויף שטיקלעך. גלויבן און געדולד זענען די הויפּט־פאַקטאָרן בײַם היילן א מענטשן. דאָס חזרט ער אומעטום איבער אין די פּילצאָליקע שילדערונגען וועגן זיינע קאָלעגן־דאָקטוירים: בארימטע פּראָפעסאָרן, וונדער־דאָקטוירים, שאַרלאַטאַנען, מאָדע־דאָקטוירים און סתם דאָקטוירים־האָרעפּאַשניקעס. גלויבן און האָפענונג זענען דער עיקר ביים געזונט ווערן — דאָס חזרט ער אומעטום איבער אין די פּילצאָליקע פאַלן מיט זיינע פּאַציענטן און די פּאַציענטן פון זיינע קאָלעגן.

„אז מען גיט זיך אליין נישט איינגאַנצן אָפּ דעם מענטשן, הייסט עס, אז מען גיט אים בכלל גאָרנישט" — אזוי הייסט דער מאָטאָ צום בוך, און אָט דעם אמת זיינעם פאַרקערפּערט אַקסעל מונטהע אויפן העכסט אינדיווידואַליסטישן אופן אין זיין גאַנץ לעבן.

די פאַרשיידנאַרטיקע, פאַרשיידנפאַרביקע 24 קאַפּיטלען פון זיין לעבן רייסן זיך איבער אינמיטן — מיט א פליגל־פלאַטער, פויגל־געזאַנג און פרילינג אין דער לופט. און דער נאָכוואָרט וועגן זיין באַזוך אין הימל — אין דעם הימל פון א באָטיטשעלי און פראַ־אַנזשעליקא — שטרייכט מונטהע אביסל צו פּרימיטיוו אונטער זיין כוונה צו פאַרגלעטן די גרענעצן צווישן פאַנטאַזיע אוןווירקלעכקייט.

„איניקע סצענעס פון מיין בוך ליגן אין דעם קיינעמסלאַנד צווישן פאַקט און פאַנטאַזיע — און איך וויל איין זאַך — מען זאָל מיר נישט שטענדיק גלויבן". — זאָגט מונטהע. אָבער סיי ווי גלויבט מען אים, אַקסעל מונטהען, מען גלויבט אים ביז גאָר.

קינסטלעריש איבערציינגנדיק און שטאַרק שפּאַנענד האָט דאָס מערקווערדיקע „בוך פון סאַן־מיקעלע" געהאַט אַן אומגעהויערן דערפאָלג. 26 אויפלאַגן אין דער ענגלישער (1929) און 45 אין דער דייטשע אויסגאַבע (1931).

און פון אלע זייטן האָט מען זיך נישט אויפגעהערט וווּנדערן, און מען וווּנדערט זיך נאָך אלץ, אז צוזאַמען מיט אונז און אונזער צייט האָט געלעבט אזא מערקווירדיקער מענטש.

לעבט ער נאָך איצט אויך?

גיטל מייזיל

פאַרלאַג „מתנות"

ביים שלום - עליכם פאָלקס - אינסטיטוט — ניו - יאָרק

לייענביכער פאַר אונזערע קינדער

	דאָלאַר
לעאָן עלבע — יינגעלע־רינגעלע, איל. א. גודלמאַן	1.75
י. קאָפּעלאָוו — אַמאָליקע יאָרן, איל. טאָדרעס געלער	1.25
י. גויכבערג — קמצא און בר קמצא, איל. נ. קאָזלאָווסקי	—.85
ש. סיימאָן — שמערל נאַר, איל. א. גודלמאַן	1.—
ש. שניידער — שפּילערייען	—.75
י. גויכבערג — גוטמאָרגן, איל. נ. קאָזלאָווסקי	—.75
אברהם רייזען — 50 לידער	—.75

אדרעס: קינדער־זשורנאַל, ניו־יאָרק, 133 סעקאַנד עוועניו.

י. קאַפּלאַן־אוו

אַמאָל און שפּעטער

די לעצטע יאָרן פון פאָריקן יאָרהונדערט ביז די צוואַנציקסטע יאָרן פון היינטיקן יאָרהונדערט אין אמעריקע

מיט פיל בילדער — פּרייז 10.40 גילדן

„Literarisze Bletęr". Warszawa, Leszno 10 m. 8
P. K. O. 639.

אין קאַנאַדע

קאָן מען באַקומען די „ליטעראַרישע בלעטער"

ביי שלום שטערן

SH. SHTERN

4845 St. Lawrence Blvd.

MONTREAL, Kanada

„יאָשע קאַלב" אין מאָריס שוואַרצס קונסט - טעאַטער אין ניו - יאָרק

י. י. זינגערס — יאָשע קאַלב
אין 2 טיילן און אין 28
סצענעס

דראַמאַטיזירונג און רעזשי
פון מאָריס שוואַרץ

שאַרלאָט גאָלדשטיין — מלכהלע

לאַזאַר פריעד — נחומטשע

מאָריס שוואַרץ—רי מלך, דער ניעשעווער רבי

יהודית אַבּאַרבאַנעל — סערעלע, דעם רבּינס טאָכטער; חנה אַפּעל, סאָניאַ גורסקאַ און ליזע וואַראַן — ביי אָפּשניידן די האָר סערעלען.

מאָריס שוואַרץ — ר' מלך און משה זילבערקאַסטן — דער גבאי

איזידאָר קעשיר — קנה קברן

גוסטאַוו שאַכט — שכנא דיין

העלען זעלינסקאַיאַ — צביה

פון דער וועלט־ליטעראַטור

סד״יאָריקער געבוירנטאָג פון גערהאַרדט הויפּטמאַן

דעם 13־טן נאָוועמבער איז דער באַרימטער דייטשער ראָמאַניסט און דראַמאַטורג גערהאַרדט הויפּטמאַן אַלט געוואָרן 70 יאָר. אין דייטשלאַנד ווערט דער יובילײ זייער ברייט געפּייערט. עס ווערט פאַרגענומען אַ נאַציאָנאַלע אויסגאַבע פון זיינע אַלע דראַמאַטישע ווערק אין צוויי בענדער.

טענות צו דער שוועדישער אַקאַדעמיע

הגם אין אַלגעמיין האָט מען די באַשטימונג פון דער שוועדישער אַקאַדעמיע — צו געבן די נאָבעל־פּרעמיע פאַר ליטעראַטור דעם ענגלישן שריפטשטעלער דזשאָן גאַלסוואָרטי — אָנגענומען מיט צופרידנקייט, — דאָך אָבער הערן זיך דאָ און דאָרט טענות און תביעות. אַ ריי שוועדישע שרייבער האָבן אַרויסגעגעבן אַ פּראָטעסט קעגן דער אַקאַדעמיע, הלמאַי מ׳האָט נישט געגעבן דעם נאָבעל־פּרייז מאַקסים גאָרקי. זיי האָבן אַרויסגעשיקט אַ סימפּאַטיע־דעפּעשע צו גאָרקין. דער ענגלישער „דאַיל טעלעגראַף״ באַגריסט דעם באַשלוס פון דער שוועדישער אַקאַדעמיע, אָבער דערביי ווייזט ער אָן, אַז ס׳איז בכלל נישט צוועקמעסיק צו געבן אַ גרויסע געלט־פּרעמיע אַזעלכע שרייבער ווי גאַלסוואָרטי, קיפּלינג אָדער בערנאַרד שאָן; זיי פאַרדינען אַזוי אויך קאָלאָסאַלע געלט־סומעס. — די רוסישע פּרעסע פון פּאַריז באַדויערט, וואָס אויך הײ־יאָר האָט די נאָבעל־פּרעמיע נישט באַקומען קיין רוסישער שרייבער, הגם ס׳זענען געווען גאַנץ פעסטע האָפענונגען. אַז סוף־כל־סוף וועט מען געבן די פּרעמיע אַ רוסישן שרייבער.

אָסקאַר בוים, דער בלינדער דייטש־יידישער קינסטלער, באַקומט די טשעכאָסלאָוואַקישע מלוכה־פּרעמיע פאַר ליטעראַטור

דער בלינדער יידישער דיכטער אָסקאַר בוים האָט באַקומען די טשעכאָסלאָוואַקישע מלוכה־פּרעמיע פאַר ליטעראַטור אויפן יאָר 1932 פאַר זיין ראָמאַן אין דער דייטשער שפּראַך „די שריפט, וואָס האָט נישט געזאָגט ליגן״.

אָסקאַר בוים איז געבוירן געוואָרן אין יאָר 1863 אין פּילזען און איז אַלס שול־קינד בעת אַן אָנפאַל אויף דער גאַס בלינד געוואָרן. בוים איז דערצויגן געוואָרן אין יידישן בלינדן־אינסטיטוט אין ווין, וווּ ער האָט זיך אויסגעצייכנט מיט זיין דיכטערישן טאַלענט. ער האָט אויך שטודירט מוזיק און איז געווען טעטיק אין פּראָג אַלס אָרגאַניסט און מוזיק־לערער. זייט 1921 ווידמעט זיך אָסקאַר בוים אויסשליסלעך דער ליטעראַטור און מוזיק־קריטיק. אָסקאַר בוים האָט פאַרעפנטלעכט אַ ריי ראָמאַנען, נאָוועלן און דראַמען. זיין ראָמאַן „נ. פּ. דער אַבענטויערער״ איז אין יאָר 1926 באַשאָנקען געוואָרן מיט אַ פּריז.

לענין־ביבליאָטעק אין מאָסקווע פאַרמאָגט עלף מיליאָן ביכער

אין מאָסקווע איז פאַראַן אַ גרויסע עפנטלעכע ביבליאָטעק אויפן נאָמען פון לענין. לויט דער אַרבעט, וואָס די ביבליאָטעק טוט, דערנענטערט זי זיך צו די גרעסטע ביבליאָטעקן פון דער וועלט. אין דעם פּרט פון דער צאָל לעזער, וואָס באַנוצן זיך מיט די ביכער, האָט די דאָזיקע לענין־ביבליאָטעק שוין אַריבערגעיאָגט די באַקאַנטע ביבליאָטעקן אין דער וועלט. אין די פופציק ספּעציעלע צימערן ווערן געהיט אַרום זעקס מיליאָן ביכער, צווישן זיי פערציק טויזנט זעלטענע מאַנוסקריפּטן און צוויי הונדערט טויזנט מגילות.

די וויסנשאַפטלעכע טוערס פון דער ביבליאָטעק גרייטן צו אַ גאַנצע ריי אינטערעסאַנטע ביבליאָגראַפישע אַרבעטן. עס איז שוין פאַרטיק צום דרוק אַ באַנד פון אַ ריזיקער ביבליאָגראַפיע, וואָס איז געווידמעט דער אָקטאָבער־רעוואָלוציע. אין אָט דער אויסגאַבע וועט געגעבן ווערן אַן אויסשעפּנדיקע ביבליאָגראַפיע נישט בלויז פון איינצלנע ביכער, נאָר פון אַלע זשורנאַל־אַרטיקלען, וואָס באַרירן די אָקטאָבער־רעוואָלוציע און די סאָציאַליסטישע בויונג. דאָס דאָזיקע בוך וועט אַנטהאַלטן איבער צען טויזנט זייטן.

אין דעם באַנד וועט זיך געפינען אַ באַזונדערע ביבליאָגראַפיע פון סטאַלינס אַרטיקלען, ביכער און פון יעדער אַנדער פאָרם פון זיין ליטעראַרישער אַרבעט.

דעם 1־טן מאַי 1933 דאַרף פאַרטיק ווערן אַ נייער פליגל פון דער לענין־ביבליאָטעק. אין דעם פליגל וועלן קאָנען אַריין 5.000.000 ביכער. אויף אַזאַ אופן וועט די מאָסקווער לענין־ביבליאָטעק פאַרמאָגן 11.000.000 ביכער.

לויט די ביז־איצטיקע ציפערן וועט צום סוף יאָר די צאָל לייענער אין דער לענין־ביבליאָטעק דערגרייכן ביי 45.000.000. דאָס אַרטיקל אין דער „איזוועסטיאַ״, וואָס דערציילט וועגן דעם אַלעם, זאָגט, אַז קיין שום עפנטלעכע ביבליאָטעק אין דער וועלט קאָן נישט אָנווייזן אויף אַזאַ גרויסער צאָל לייענער.

געשטאָרבן סאַלאָמאָן ריינאַך, באַרימטער יידיש־פראַנצויזישער געלערנטער

אין פּאַריז איז געשטאָרבן דער באַרימטער פראַנצויזיש־יידישער געלערנטער סאַלאָמאָן ריינאַך.

סאַלאָמאָן ריינאַך איז געבוירן געוואָרן אין יאָר 1860 אין סען־זשערמען אַנ־ליי, זיין ספּעציאַליטעט איז געווען אַרכעאָלאָגיע.

סאַלאָמאָן ריינאַך איז געווען אַ מיטגליד פון דער אַקאַדעמיע פון וויסנשאַפט. ער האָט פאַרעפנטלעכט פיל וויכטיקע ווערק אויף די פאַרשיידנסטע געביטן פון וויסנשאַפט, פילאָלאָגיע און קונסט. אין דער צייט פון דרייפוס־אַפערע האָט ער און זיינע 2 ברידער ריינאַך געשפּילט זייער אַ וויכטיקע ראָלע און פיל מיטגעווירקט פאַר דער באַפרייונג פון יידישן קאַפּיטאַן. דער גרויסער געלערנטער האָט זיך אויך אינטערעסירט מיט יידישע פראַגן. און האָט זיך באַטייליקט אין דער אַרבעט פון דער אַליאַנס איזראַעליט אוניווערסאַל.

50 יאָר נאָכן טויט פון קאַרל מאַרקס

אין ראַטנפאַרבאַנד גרייט מען זיך צו פייערן דעם 50־טן יאָרצייט פון קאַרל מאַרקס. ס׳ווערן געגרייט אַ ריי אייסגאַבעס צו דער פייערונג. מען פּלאַנט אַרויסצוגעבן אַ גרויסן זאַמלבוך, ספּעציעל געווידמעט די פראַגן פון מאַרקסיזם און לענינידם.

שאָפּענס אַש זאָל איבערגעפירט ווערן קיין פוילן

עס גייען שוין לאַנג אונטערהאַנדלונגען צווישן פוילן און פראַנקרייך, אַז די פראַנצויזישע רעגירונג זאָל דערלויבן איבערפירן קיין פוילן דאָס אַש פון באַרימטן פוילישן מוזיקער שאָפּען, וואָס געפינט זיך אויף פּער־לאַשעז.

דער גרויסער מוזיקער האָט פיל יאָרן פאַרבראַכט אין פראַנקרייך, וווּ ער איז געשטאָרבן אין יונגן עלטער, נאָך פאַר פערציק יאָר.

איצט מאַכט מען הכנות זיין אַש איבערצופירן קיין פוילן, אין זיין געבורטס־שטעטל זעלאַזואַ וואָלאַ ביי וואַרשע. אין דעם קליינעם שטעטל וועלן פאָרקומען פייערלעכע צערעמאָניעס. דאָס הויז, וווּ שאָפּען איז געבוירן, איז רעסטאַווירט געוואָרן אין סטיל פון יענער צייט, ווען שאָפּען האָט דאָרט געלעבט.

אַ צווייטער דזשאָזעף קאָנראַד

דזשאָזעף קאָנראַד — דאָס איז דער נאָמען פון איינעם פון די באַדייטנדיקסטע ענגלישע שרייבער־ראָמאַניסטן, וואָס איז געבוירן אַ פּאָלאַק און איז אין זיין פריסטער יוגנט אַוועק פון זיין היים, פּאָלק און שפּראַך און איז געוואָרן אַן ענגלישער ראָמאַניסט. ער איז געווען פיל יאָרן אַ מאַטראָס און געשריבן וועגן דעם לעבן אויפן ים.

איצט האָט זיך באַוויזן אין אַמעריקע אַ צווייטער שריפטשטעלער מיטן נאָמען דזשעקלינד מאַרמור.

דזשעקלינד מאַרמור איז געבוירן אין פוילן, דערצויגן אין אַמעריקע (זיינע עלטערן זענען געקומען אַהער, ווען ער איז נאָך געווען אַ קינד). ער האָט איצט אויפגעשריבן אַ נאָוועלע „ווינד דריווען״ (געטריבן פון ווינט). די נאָוועלע איז פון זיינע רייזעס אויף די ימען, וווּ ער האָט פאַרבראַכט צען יאָר צייט. זאָגן איניקע ליטעראַטור־קריטיקער, אַז ער איז אַ צווייטער דזשאָזעף קאָנראַד.

די קריטיקער געפינען אָבער אויך אַן ענלעכקייט צו קאָנראַדן אין מאַרמורס אַרט שאַפן.

פון וואָך צו וואָך

ליטעראַטור און קולטור

פרייטיק, דעם 25־טן ה. ח. ווערט פינף יאָר זינט ס'איז געשטאָרבן ה. ד. נאָמבערג. דער וואַרשעווער ליטעראַטן־פאַריין, וואָס ה. ד. נאָמבערג איז געווען זיין לאַנגיאָריקער פאָרזיצער, אָרדנט איין די אויפדעקונג פון נאָמבערגס מצבה. ס'וועט אויך אָרגאַניזירט ווערן אַן אָוונט צום אָנדענק פון נאָמבערג.

דעם 26—27־טן ה. ח. קומט פאָר אין וואַרשע די זיצונג פון דער צענטראַל־פאַרוואַלטונג פונם יידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט. אויסער די וואַרשעווער און ווילנער מיטגלידער פון דער הויפּט־פאַרוואַלטונג)י. גוטערמאַן, מ. זילבערפאַרב, י. יאַשונסקי, ב. כהן, נ. מייזיל, ז. קאַלמאַנאָוויטש, ב. קלעצקין, ז. רייזען, ד"ר י. שיפּער) וועלן אויך קומען אויף דער זיצונג די פאַרוואַלטונגס־מיטגלידער פון בערלין און פּאַריז. סדר־היום: 1) באַריכטן: פון אויספיר־ביוראָ, פונם ביוראָ פאַר אויסלאַנד, פון די וויסנשאַפטלעכע סעקציעס, פון דער אַקציע אין אַרגענטינע, פון די אַקציע אין פּוילן; 2) פינאַנציעלע לאַגע, 3) בנין און חנוכּת־הבּית, 4) פאַרלעגערישע טעטיקייט און פאַרשפּרייטונג פון די ייוואָ־אויסגאַבעס, 5) אַקציעס אין צפון־אַמעריקע, דרום־אַפריקע, ענגלאַנד, סקאַנדינאַוויע, פּוילן, 6) סובסידיעס פון קהלות און זעלבסט־פאַרוואַלטונגען, 7) קונסט־מוזיי, 8) פּעדאַגאָגישער מוזיי, 9) פאַרשיידענע.

פאַר דעם אָפּפאָרן פון יונה ראָזענפעלד איז פאָרגעקומען אין וואַרשעווער פּען־קלוב אַ געזעגנונגס־גלעזל־טיי לכבוד דעם שריפטשטעלער. אויך אין בערלין, ווו י. ראָזענפעלד האָט זיך אָפּגעשטעלט אויף איין טאָג, איז לכבוד אים איינגעאָרדנט געוואָרן אין שלום־עליכם־קלוב אַ באַנקעט. ד. טשאַרני האָט באַגריסט דעם גאַסט, וואָס פאַרנעמט אַ באַזונדערן אָרט אין דער יידישער ליטעראַטור, וועלכער האָט איצט צונויפגעזאַמלט זיינע דערציילונגען אין אַכט וואָגיקע בענדער. י. ראָזענפעלד האָט פאַרגעלייענט איניקע זאַכן פון זיינע נייע בענדער, וועלכע האָבן געמאַכט אויף דעם עולם אַ שטאַרקן רושם.

דאָס יידישע פּאַריז האָט נישט געקענט אויסהאַלטן דריי יידישע טאָגבלעטער. נאָך אַ פּאָר חדשים דערשיינען האָט זיך אָפּגעשטעלט די צייטונג „פּאַריזער מאָרגנבלאַט", וואָס איז דערשינען ביי דער רעדאַקציע פון ז. שניאור, נ. מעלניק, צ. וואַקסמאַן. — זענען פאַרבליבן איצט 2 טאָג־צייטונגען: „פּאַריזער היינט" און „דער טאָג". — ס'איז כּדאַי צו באַמערקן, אַז ביידע צייטונגען גיבן פראַנצויזישע זייטן און האַלבזייטן. אויף נח פּרילוצקין, — דעם רעדאַקטאָר פון „טאָג" — איז עס אַ שטאַרקע קשיא!

פּראָפ. פ. שניאורסאָנס רעפעראַט אין וואַרשעווער שטאָט־ראַט א. ד. ט. „די מאַכט פון דעם שוואַכן" האָט צוגעצויגן אַן עולם פון אַ 1300 צוהערער. דעם גאַסט האָבן באַגריסט ש. י. סטופּניצקי אין נאָמען פון ליט.־פאַריין און נחמן מייזיל — אין נאָמען פון פּען־קלוב. — מיטוואָך, דעם 28־טן לייענט פ. שניאורסאָן אין וואַרשעווער שטאָט־ראַט־זאַל א. ד. ט. „די באַדייטונג פון נאַכט־חלומות און זייער ווירקונג אין אונזער לעבן".

אין בערלין דרוקט זיך איצט אַ פאַרגרעסערטע און פאַרבעסערטע אויסגאַבע פונם פּראָבעהעפט פון דער ענציקלאָפּעדיע אויף יידיש. דאָס ערשטע פּראָבע־העפט איז דערשינען מיט אַ האַלב יאָר צוריק.

אין די אינטערעסן פון דער ענציקלאָפּעדיע אויף יידיש איז ד. טשאַרני אַרויסגעפאָרן אויף איניקע וואָכן פון בערלין קיין ליטע. ווי מען גיט אונז איבער, קלייבן זיך די קאָוונער שרייבער און כּלל־טוער אויסצונוצן דעם באַזוך פון ד. טשאַרני אויף צו פייערן דעם 25־יאָריקן יוביליי פון זיין ליטעראַרישער טעטיקייט.

ס'איז דערשינען די „קאַליפאָרניער יידישע שטימע" — אַ פאַרגרעסערטער נומער צום צענאָריקן יוביליי פון דער אויסגאַבע.

ווי דער וואַרשעווער „עקספּרעס" טיילט מיט פון ארץ־ישראל, ווערט די העצע קעגן א. גאָלאָמבן ווייטער געפירט. מ'האָט אויסגעטראַכט אויף אים אַ שקר־בלבול, אַז ער זאָל האָבן פאַרעפנטלעכט אין דער קאָמוניסטישער ניו־יאָרקער „פרייהייט" אַ „באַגריסונג" צו די אַראַבער בעת די געשעענישן אין יאָר 1929. אַזאַ אומזין! די יידישע שרייבער אין ארץ־ישראל וואָלטן געדאַרפט מאַכן אַ סוף צו אַזאַ מין באַציונג מצד די „דואר־היום"־צעס!

א. קאַציזנע האָט איצט פאַרענדיקט אַ נייע קאָמעדיע „אין קריזיס", וועלכע א. מאָרעווסקי וועט זי בקרוב שפּילן אין זיין טורנע, וואָס ער נעמט איצט פאָר.

אין בוענאָסאיירעס האָט מען געפייערט דעם 15־יאָריקן שאַפונגס־יוביליי פון דעם דיכטער מ. ד. גיסער. זיין דיכטערישע קאַריער האָט מ. ד. גיסער אָנגעהויבן אין וואַרשע. מ. גיסער גיט אויך אַרויס אין אַרגענטינע אַ זשורנאַל.

די ניו־יאָרקער „מאָרגן־פרייהייט" אַלאַרמירן ווידער וועגן דער געפאַר, וואָס ס'דראָט איר עקסיסטענץ און פאַרלאַנגט ביים לעזער נייע 40 טויזנט דאָלאַר. טאָג־טעגלעך דרוקן זיך אַלאַרם־אַרטיקלען מיט פאָדערונגען צו שיקן שטיצע.

קיין ריגע איז געקומען דער יידישער דיכטער פון ארץ־ישראל י. ד. קאַמזאָן. געבוירן אין ליטע, וווינט ער זינט עטלעכע יאָר אין ארץ־ישראל און פאַרעפנטלעכט אין יידיש אַ ביכל לידער „ירושלים".

דער באַוווסטער יידישער קריטיקער חיים ליבערמאַן האָט אָנגעשריבן אַ פּיעסע „דער נדר", וואָס וועט גיין אין ניו־יאָרקער ראָלאַנד־טעאַטער. די הויפּט־ראָלן — בערטאַ גערסטען און מיכאל מיכאַלעסקאָ.

דער אָוונט, וואָס דער ריגער ליטעראַטן־פאַריין „אלף" האָט איינגעאָרדנט געווידמעט דעם 25־יאָריקן יוביליי פון דער יידישער פּרעסע אין לעטלאַנד און דער 20־יאָריקער זשורנאַליסטישער טעטיקייט פון מ. גערץ איז אַדורך מיט גרויס דערפאָלג.

טעאַטער און קונסט

ס'איז געקומען צו פאָרן פון ווין פ. באַראַטאָוו און די יונגע אַרטיסטין שליפקאָוויטש. ס'ווערט פליסיק געאַרבעט אונטער דער רעזשי פון מאַרק אַרנשטיין אויף די פּראָבן פון ד״ר פּיעסע „דוד גאָלדער". די הויפּט־ראָלן שפּילן — פ. באַראַטאָוו, סאָניאַ אַלשבוים, א. דאַמב, א. קורץ, שליפקאָוויטש, ה. מעלמאַן א. א. די דעקאָראַציעס — וו. ווינטרויב. די אויפפירונג אין דעם גרויסן „נאָוואָשטשי"־טעאַטער האָט אַרויסגערופן פאַראינטערעסירונג.

נאָך אַ לענגערער הפסקה איז אברהם מאָרעווסקי געקומען קיין וואַרשע. ער אָרגאַניזירט איצט אַן אַנסאַמבל און גרייט אַ טורנע איבער דער פּוילישער פּראָווינץ. אין רעפּערטואַר: ש. אַשס — ראַבי ד" זילבער, א. קאַציזנעס נייע קאָמעדיע „אין קריזיס" און אַ פּיעסע פון יונגן אויטאָר א. וואָלפשטאַט — „שלאַנגען אין וואָרצל".

נעלי קעסמאַן טרעט אַלין אויף אין קאַמינסקי־טעאַטער אין „קאָמעדיאַנטקע". ס'ווערט געגרייט דורך שלמה שטיינבערג אַ נייע פּיעסע מיט נעלי קעסמאַן „די שכורטע".

זיגמונט טורקאָוו און אידאַ קאַמינסקי הויבן אָן צו שפּילן אין ביאַליסטאָקער „פּאַלאַס"־טעאַטער (אָנפ. י. ווייסהאָף).

דער „אַראַראַט" (קינסטל. אָנפ. משה בראָדערזאָן) ענדיקט בקרוב זיינע גאַסטשפּילן אין וואַרשע און הויבט אָן אינגיכן צו שפּילן אין לאָדזש.

אין וואַרשעווער „צענטראַל"־טעאַטער (אָנפ. שמחה ווינטרויב) טרעט איצט אויף דער אַרטיסט בן־ציון וויטלער אין „באַנדיט־דזשענטעלמען".

די „ווילנער טרופּע" (אָנפ. מ. מזאה) האָט נאָך די דערפאָלגרייכער אויפפירונג „בונט אין אויסבעסערונג־הויז" (רעזשי יעקב ראָטבוים) באַנייט איצט ד. בערגעלסאָן „די ברויט־מיל".

יאָנאַס טורקאָוו און דיאַנאַ בלומענפעלד זענען איינגעלאַדן אויף גאַסטשפּילן קיין ווילנע, אין דעם ייִעם טעאַטער, וואָס איז אָרגאַניזירט אין „פילהאַרמאָניע".

דער קראָקעווער „נאָווי דזשענניק" האָט פאַרעפנטלעכט אַ לענגערן געשפּרעך מיט מאַגדאַ קאַרמען, צו אירע גאַסטשפּילן אין קראָקע. נאָך דער פּיעסע „צווישן צוויי פרויען", וועט מאַגדאַ קאַרמען אויפטרעטן אין ג. הויפּטמאַנס „פורמאַן הענשעל".

אין לאָנדאָן האָט אָנגעהויבן צו שפּילן דער אַמעריקאַנער אַקטיאָר פּסחקע בורשטיין.

נאָך „טביה דעם מילכיקער" האָט רודאָלף זאַסלאַווסקי געגעבן אין ריגע די פּיעסע „חסידים" מיט געזאַנג.

הערין גראָסבאַרט האָט געגעבן אַ וואָרט־קאָנצערט אין גראָדנע.

רעדאַקטאָר נחמן מײזיל

יידישער קונסט = טעאַטער אין ניו - יאָרק

(2־טע עוועניו און 12־טע סטריט)

מאָריס שוואַרץ—דירעקטאַר

די קומענדיקע וואָך — יעדן פרייטיק שבת און זונטיק

י. י. זינגערס יאשע קאַלב

דראַמאַטיזירונג און רעזשי — מאָריס שווארץ

אין די מיטנוואָך־טעג —

שלום אַשס חיים לעדערער

דראַמאַטיזירונג און רעזשי — מאָריס שווארץ

די ווייטערדיקע אויפפירונג

ה. לעיוויקס - דער נייער משיח (אָשר לעמלען)

די באַוווּסטע דייטש - יידישע אַרטיסטין

מאגדא קארמען

גאַסטשפּילן אין קראַקאָווער יידישן טעאַטער דירעקציע משה ליפּמאַן

אין „צווישן צוויי פרויען” (אַ פּיעסע אין דריי אַקטן)

ס׳ווערט געגרייט: ג. הויפּטמאַן — הענשל פורמאַן

מיט מאַגדאַ קאַרמען אין דער הויפּט־ראָלע.

יאַנאַס טורקאָוו און דיאַנאַ בלומענפעלד

אין ווילנער „אונזער טעאַטער” (פילהאַרמאָניע)

פון 25 נאָוועמבער גאַסטשפּילן

רעפּערטואַר:

„לײדנשאַפטן”, פּיעסע אין 3 אַקטן פון מיכאל סאָרבול (ייד יש נ. מאַנדל).

„די סיבהי”, סאָציאַלע דראַמע אין 6 בילדער פון לעאָנאַרד פראַנק (יידיש יצחק טורקאָוו).

„טראַגעדיע פון אַ פרוי”, פּיעסע אין 3 אַקטן פון נ. האַרטענוי־טיל (יידיש ה. וועבער).

„אַ וווּנדערלעכע געשיכטע”, קאָמעדיע אין 4 אַקטן פון ל. ווערנעי (יידיש יאָנאַס טורקאָוו);

„מאָרפיוס”, פּיעסע אין 4 בילדער פון ד״ר ל. הערצער (יידי ש יאָנאַס טורקאָוו).

Cena 50 gr. **Literarisze Bleter Nr 48** (447) Opłata pocztowa uiszczona ryczałtem

Adres redakcji i administracji: „Litera risze Bleter", Warszawa, Leszno 10/8.

אין הייַנטיקן נומער:

דזשאָן גאַלסוואָרטי — נחמן מייזיל
שפינאָזאַ־פּראָבלעמען (צו זיין 300 געבוירנטאָג) — לעאָ פינקלשטיין
אין טאָג פון גאולה (אויף א מאָטיוו פון מיין דראַמאַטישער פּאָעמע „דער גולם חלומט") — ה. לייוויק
עפי (דערציילונג) — י. אָפּאַטאָשו
קריסטן אויף דער יידישער בינע — יאָנאַס טורקאָוו
א. לוצקי און זיין ניי בוך (לוצקי קעגן לוצקין) — א. אַלמי
די באַלאַדע — די וויזיע פון בלוט (רעפעראַט פון אי. מאַנגער) — X.

דאָס בוך, וואָס כ'האָב אָקאַרשט איבערגעלייענט (דאָס בוך פון סאָן־מיקעלע") — גיטל מייזיל
י. י. זינגערס "יאָשע קאַלב" אין מאָריס שוואַרצס קונסט־טעאַטער (8 בילדער)
פון דער וועלט־ליטעראַטור
פון וואָך צו וואָך (ליטעראַטור און קולטור, טעאַטער און קונסט)
בילדער, אַנאָנסן.

צו אונזערע לעזער!

מיטן הייַנטיקן נומער שיקן מיר די אַבאָנענטן, וואָס האָבן אויסגעשריבן די „ליט. בלעטער" מיט דער ביכער־פּרעמיע

יונה ראָזענפעלד

באַשערטע זאכן

העפט 2

מאָריס לאַמפּע און געניא שליט

גאַסטשפּילן

אין יידישן טעאַטער „איז ווין"

אַבאַנירט און לייענט די וואכנשריפט פאַר יידישע קולטור־פּראָבלעמען

יידיש

וואָס ס'גיט ארויס די קולטור־געזעלשאַפט
פּרייז פאַר א קוואַרטאַל בלויז 7 גילדן.

אין פּוילן אַבאָנירט ביי די „ליט. בלעטער"
אדרעס: „ליט. בלעטער" וואַרשע, לעשנע 10

HOTEL „BRITANIA"

Warszawa, Nowolipie Nr 18

Telefony: Centrala 11-64-15
Zarząd 12-09-12

האָטעל „בריטאַניאַ", איז צענטער פון שטאָט, ניי אויפגעבויט.

באַזיצט 90 מאָדערן־איינגעריכטעטע צימערן, מיט די פענסטער אין א גאָרטן; הייס און קאַלט וואַסער אין יעדן צימער; צענטראַלע באַהייצונג. וואַנעס, טעלעפאָנען אויף יעדן שטאָק. ווינדע.

מוסטערהאַפטע ריינקייט — פולשטענדיקע רו. געשמאַקע און געזונטע קיך.

פּרייזן זייער נידעריקע

אין אונזער האָטעל פאַרפאָרן ס'רוב יידישע קינסטלער און ליטעראַטן פון אויסלאַנד.

עס האָבן ביי אונז געוווינט א לענגערע צייט: צילי אדלער, ש. י. אימבער, י. אָפּאַטאָשו, י. באַטאָשאַנסקי, בערטאַ גערסטען, הערץ גראָסבאַרט, א. הארקאַווי, א. מאָרעוו סקי, דזשוליוס נאַטאַנסאָן, ש. ניגער, נעלי קעסמאַן און אַנדערע.

ניינטער יאָרגאַנג

אַבאָנאָמענט־פּרייז אויף יאָר 1932:
אין פּוילן (מיט דער ביכער־פּרעמיע): ¼ יאָר — 10 גילדן.
(אָן דער ביכער־פּרעמיע): ¼ יאָר — 5 גילדן.
אין אויסלאַנד (מיט דער ביכער־פּרעמיע): ¼ יאָר — 2 דאָלאַר.
(אָן דער ביכער־פּרעמיע): ¼ יאָר — 1 דאָלאַר.

אַנאָנסן־פּרייז: פאַר 1 מילימעטער־שורה 20 גראָשן.
אַנאָנסן־זייטן — האַלטן 6 שפּאַלטן.
אדרעס: „Liter. Bleter", Warszawa, Leszno 10/8
פאַר געלט: P. K. O. 6.39.
טעלעפאָן: 11.10-71
נישט אָנגענומענע מאַנוסקריפּטן ווערן נישט צוריקגעשיקט
און עס ווערט נישט וועגן זיי געפירט קיין קאָרעספּאָנדענץ.

Red. J. Mejsels. — Wyd. B. Kleckina. Drukarnia B-ci Wójcikiewicz, Warszawa.